

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

РОМАНЕЦЬ ТЕТЯНА ПАВЛІВНА

Допускається до захисту:
Завідувач кафедри міжнародних
економічних відносин, кандидат
економічних наук, доцент
_____Марія ШКУРАТ
« ____ » _____ 2025 р.

**Експортний потенціал України та його реалізація у торговельно-
економічних відносинах з країнами ЄС**

Спеціальність 292 «Міжнародні економічні відносини»

Освітньо-професійна програма «Міжнародні економічні відносини»

Кваліфікаційна (магістерська) робота

Науковий керівник:
Зорина АТАМАНЧУК, доцент кафедри
міжнародних економічних відносин,
кандидат економічних наук, доцент

підпис

Оцінка: _____ / _____ / _____
(бали / за шкалою ЄКТС / за національною шкалою)
Голова ЕК: _____
(підпис)

Вінниця – 2025

АНОТАЦІЯ

Романець Т. П. Експортний потенціал України та його реалізація у торговельно-економічних відносинах з країнами ЄС. Спеціальність 292 «Міжнародні економічні відносини». Освітньо-професійна програма «Міжнародні економічні відносини». Донецький національний університет імені Василя Стуса. Вінниця, 2025.

У магістерській роботі розглянуто теоретичні засади розвитку експортного потенціалу; здійснено оцінку експортного потенціалу України та особливостей його реалізації у торговельно-економічних відносинах з країнами ЄС; визначено проблеми та обґрунтовано перспективи розвитку експортного потенціалу України у відносинах з країнами ЄС.

Основними науковими результатами дослідження є математичний інструментарій щодо моделювання впливу Угоди про зону вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом на розвиток зовнішньої торгівлі, який отримав подальшого розвитку та обґрунтовані стратегічні напрями й практичні заходи щодо підвищення ефективності використання експортного потенціалу України.

Ключові слова: експортний потенціал, торговельно-економічні відносини, зовнішня торгівля, Європейський Союз, інтеграція.

90 с., 10 табл., 22 рис., бібліограф.: 61 найм.

Romanets T. Ukraine's export potential and its implementation in trade and economic relations with EU countries. Specialty 292 «International economic relations». Educational Programme «International Economic Relations». Vasyl' Stus Donetsk National University. Vinnytsia, 2025.

The master's thesis examines the theoretical foundations of the development of export potential; assesses the export potential of Ukraine and the features of its implementation in trade and economic relations with EU countries; identifies problems and substantiates the prospects for the development of Ukraine's export potential in relations with EU countries.

The main scientific results of the study are mathematical tools for modeling the impact of the Agreement on a Free Trade Area between Ukraine and the European Union on the development of foreign trade, which has received further development and substantiates strategic directions and practical measures to increase the efficiency of Ukraine's export potential using.

Keywords: export potential, trade and economic relations, foreign trade, European Union, integration.

90 p., 10 tabl., 22 fig., bibliography.: 61 items.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КРАЇНИ.....	7
1.1 Експортна політика та її роль в економіці країни	7
1.2 Наукові підходи до визначення поняття «експортний потенціал»	13
1.3 Методичні підходи до оцінювання експортного потенціалу держави....	19
РОЗДІЛ 2 ОЦІНКА ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ У ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИНАХ З КРАЇНАМИ ЄС	28
2.1 Особливості формування та розвитку експортної політики України	28
2.2 Аналіз експортних товарів та галузей економіки, що формують експортний потенціал України та особливості його реалізації у торговельно-економічних відносинах з країнами ЄС	35
2.3 Моделювання впливу Угоди про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС на розвиток зовнішньої торгівлі України	46
РОЗДІЛ 3 ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ У ВІДНОСИНАХ З КРАЇНАМИ ЄС	60
3.1 Проблеми розвитку експортного потенціалу України.....	60
3.2 Перспективи розвитку експортної політики України в умовах євроінтеграції.....	66
3.3 Основні напрями підвищення експортного потенціалу України у торговельно-економічних відносинах з країнами ЄС.....	72
ВИСНОВКИ	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	844

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Світова торгівля, як ключовий елемент міжнародних економічних відносин, залишається надзвичайно важливою у процесі формування глобальної економіки. Необхідність у глибокому дослідженні засад розвитку експортного потенціалу держави зумовлює вхід України до системи світового господарства.

Він показує сукупність усіх можливостей економіки для виробництва певних товарів та надання різних послуг. Такі можливості можуть конкурувати на світових ринках та створювати привабливі умови для економічного розвитку держави. Україна традиційно має значний експортний потенціал. Продукція агропромислового комплексу займає вагоме місце у структурі експорту, в той час як потенціал інших галузей економіки використовується менш повно. На динаміку та напрями реалізації експортного потенціалу держави впливають суттєво сучасні процеси науково-технічного прогресу, інноваційного розвитку й поглиблення міжнародного поділу праці.

Вивчення можливостей ефективної реалізації експортного потенціалу України набуває особливої актуальності саме в межах співпраці з країнами ЄС, за умов активного розвитку торговельно-економічних відносин між Україною й Європейським Союзом. Це визначає собою практичну значущість, теоретичну значущість та важливість для обраної теми дослідження.

У працях вітчизняних і зарубіжних науковців висвітлено питання формування й розвитку експортного потенціалу держави, зокрема, це публікації Т. О. Рибаквої, О. М. Соколовської, І. Ю. Крупяк, Т. В. Скорнякової, В. В. Ксендзук, М. М. Ремінського, О. М. Кириченка, Т. О. Власюк, Н. М. Галазюк, Т. М. Циганкової, О. А. Швиданенка, Ю. О. Голинського, О. О. Алімова, Н. І. Черкас, З. А. Атаманчук, Т. В. Орєхової, І. В. Хаджинова, М. Є. Шкурат та ін., поряд із зарубіжними дослідниками – працями С. Басра, А. Бранга, Т. Занга, Ю. Ричтера, Б. Хоїкмана, Дж. Абеля та інших.

Метою дослідження є формування теоретико-методичних підходів і розроблення практичних рекомендацій щодо поглиблення торговельно-економічних взаємовідносин України з країнами Європейського Союзу на основі ефективної реалізації експортного потенціалу держави.

Для досягнення поставленої мети у ході дослідження вирішено такі **завдання**:

- розкрити поняття експортної політики та її роль в економіці країни;
- узагальнити наукові підходи до трактування поняття «експортний потенціал»;
- розглянути методичні підходи до оцінювання експортного потенціалу держави;
- дослідити особливості формування та розвитку експортної політики України;
- провести аналіз експортних товарів та галузей, що формують експортний потенціал України та обґрунтувати особливості його реалізації у торговельно-економічних відносинах з країнами ЄС;
- змодельовати вплив Угоди про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС на розвиток зовнішньої торгівлі України.
- визначити основні проблеми, що стримують розвиток експортного потенціалу України;
- обґрунтувати перспективні напрями розвитку експортної політики України в умовах євроінтеграції;
- сформулювати практичні рекомендації щодо підвищення ефективності використання експортного потенціалу України та розширення торговельно-економічного співробітництва з країнами ЄС.

Об'єктом дослідження є торговельно-економічні відносини України з країнами Європейського Союзу.

Предметом дослідження є система економічних відносин у процесі формування та використання експортних можливостей України щодо нарощування її експортного потенціалу з країнами Європейського Союзу.

Інформаційну базу дослідження становлять статистичні матеріали Державної служби статистики України, Європейської Комісії, Світового банку, а також аналітичні звіти міжнародних економічних організацій і наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених.

У процесі дослідження застосовано такі **методи**: методи дедукції та індукції – для узагальнення теоретичних основ формування й використання експортного потенціалу держави; метод статистичного аналізу – для оцінювання динаміки експорту та імпорту товарів і послуг між Україною та країнами ЄС; метод кореляційно-регресійного аналізу – для моделювання впливу Угоди про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС на розвиток зовнішньої торгівлі; метод порівняння – для виявлення проблем, що перешкоджають ефективному використанню експортного потенціалу України.

Теоретичне та практичне значення проведеного дослідження полягає в узагальненні й систематизації наукових підходів до визначення сутності експортного потенціалу держави, а також у розробці дієвих практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності його реалізації в Україні.

Наукові результати дослідження:

- удосконалено підходи до обґрунтування поняття «експортний потенціал»;
- математичний інструментарій щодо моделювання впливу Угоди про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС на розвиток зовнішньої торгівлі, який отримав подальшого розвитку;
- обґрунтовано стратегічні напрями і практичні заходи щодо підвищення ефективності використання експортного потенціалу України.

Результати магістерської роботи знайшли своє відображення у науковій статті «Експортний потенціал України та особливості його реалізації у торговельно-економічних відносинах з країнами ЄС», яку подано до друку в наукове видання *SWorld Journal*.

Кваліфікаційна магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 61 найменування. Загальний обсяг роботи становить 90 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КРАЇНИ

1.1 Експортна політика та її роль в економіці країни

Зовнішньоторговельна політика, як складова економічної стратегії держави, відіграє ключову роль у забезпеченні сталого економічного розвитку та інтеграції національної економіки у світові ринки. В умовах сучасної глобалізації та зростаючої взаємозалежності країн формування такої політики потребує глибокого теоретичного обґрунтування, що базується як на історичному досвіді, так і на сучасних концептуальних підходах. Ці засади визначають стратегічні напрями регулювання зовнішньоторговельних процесів, дозволяючи досягати балансу між національними інтересами та міжнародними зобов'язаннями, що особливо важливо для України в умовах протидії агресії росії та економічної трансформації. Вона є невід'ємним елементом економічної стратегії держави, спрямованим на регулювання зовнішньоекономічної діяльності з метою створення оптимальних умов для розвитку національної економіки в глобальному середовищі. Її сутність полягає у реалізації комплексу заходів, спрямованих на стимулювання експорту, регулювання імпорту, підтримання сприятливого торговельного балансу та захист внутрішнього ринку. Така політика охоплює як інструменти державного впливу — митні тарифи, квоти, ліцензування, — так і механізми міжнародного співробітництва, що включають укладання двосторонніх і багатосторонніх торговельних угод [1].

Значення зовнішньоторговельної політики виходить далеко за межі суто економічних аспектів, оскільки вона безпосередньо впливає на політичну стабільність, соціальний розвиток та міжнародний імідж держави. Для України, яка перебуває у стані збройного протистояння та водночас прагне інтеграції до європейського й світового економічного простору, зовнішньоторговельна політика виступає важливим інструментом зміцнення економічної стійкості, розвитку стратегічних партнерств і залучення іноземних інвестицій. Еволюція

концептуальних підходів до формування зовнішньоторговельної політики відображає історичну динаміку розвитку світової економіки та зміну державних пріоритетів у відповідь на виклики різних історичних періодів. Після Другої світової війни було створено систему багатостороннього регулювання міжнародної торгівлі, що знайшло своє відображення у заснуванні Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ), а згодом — Світової організації торгівлі (СОТ). У цей період концепції зовнішньоторговельної політики розвивалися у напрямі поєднання лібералізації з елементами державного регулювання, спрямованими на захист національних інтересів. Наприкінці XX — на початку XXI століття активізація глобалізаційних процесів, технологічний прорив і формування глобальних виробничих ланцюгів сприяли появі нових підходів до зовнішньоторговельної політики, серед яких особливе місце посів стратегічний протекціонізм, орієнтований на підтримку та розвиток національних інноваційних галузей [1].

Інтеграція у глобальні торговельні мережі є одним із ключових напрямів економічної політики в умовах сучасної глобалізації. Активна участь національних підприємств у міжнародному поділі праці дає змогу ефективно використовувати переваги спеціалізації, ефект масштабу виробництва та доступ до передових технологій. Такі процеси сприяють підвищенню якості національної продукції й послуг, створенню нових робочих місць та зростанню державних доходів. Україна, маючи значний потенціал у сільському господарстві, металургії, машинобудуванні та ІТ-секторі, володіє всіма передумовами для успішної інтеграції у глобальні ланцюги створення доданої вартості. Однак реалізація цього потенціалу потребує подолання низки бар'єрів, серед яких важливе значення мають модернізація інфраструктури, адаптація нормативно-правової бази до міжнародних стандартів і підвищення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва. Геоелекономічні чинники відіграють вирішальну роль у формуванні зовнішньоторговельної політики держав, адже охоплюють географічне розташування країни, доступ до стратегічно важливих ринків і транспортних коридорів, а також участь у

міжнародних економічних об'єднаннях. Для України ці аспекти мають особливе значення, оскільки вона є ключовим транспортним вузлом між Європою та Азією [2].

Однак сучасні геоекономічні виклики, зокрема збройна агресія росії, зумовлюють необхідність переосмислення традиційних підходів до формування зовнішньоторговельної політики. Блокада українських портів і порушення логістичних шляхів змушують країну шукати нові напрями розвитку, переорієнтовуючись на альтернативні ринки та зміцнюючи інфраструктуру для торгівлі з Європейським Союзом і країнами Близького Сходу. Таким чином, геоекономічні реалії не лише визначають стратегічні пріоритети державної політики у сфері зовнішньої торгівлі, а й стимулюють активну дипломатичну діяльність, спрямовану на посилення позицій України у світовій економічній системі. В умовах глобалізації розроблення ефективної зовнішньоторговельної політики вимагає комплексного підходу, який враховує як внутрішні економічні пріоритети, так і особливості міжнародного середовища. Вибір оптимальної моделі регулювання зовнішньоекономічної діяльності визначається стратегічними цілями держави та її місцем у світових економічних процесах [7].

Через військову агресію росії та тимчасову окупацію частини території України експорт країни зіткнувся з низкою серйозних викликів:

Втрата портів (Маріуполь, Бердянськ) та пошкодження залізничних вузлів, складів і заводів значно ускладнили та подорожчали логістичні процеси. Російська блокада Чорного моря тривалий час унеможливлювала експорт через порти, що особливо негативно вплинуло на постачання зернових та металургійної продукції.

Українські експортери змушені шукати альтернативні маршрути через західні кордони до Європи, що призводить до додаткових витрат і затримок у постачанні.

Через окупацію промислових регіонів скоротився експорт металургійної продукції, а експорт продовольства (зерно, олія) також зазнав зменшення через порушення звичних ланцюгів постачання [3].

Таким чином, експорт України залишається важливим елементом економічного розвитку держави, а в умовах воєнного стану він виступає індикатором економічної стабільності та рівня довіри до торговельного потенціалу країни.

Розуміння основних моделей формування зовнішньоторговельної політики дає змогу окреслити найефективніші механізми регулювання, що сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності національної економіки та забезпеченню сталого розвитку в умовах зростаючої міжнародної інтеграції. Ліберальна модель зовнішньоторговельної політики базується на принципах вільної торгівлі, що передбачає мінімальне втручання держави у зовнішньоекономічні процеси. Основними засадами цієї моделі є усунення торговельних бар'єрів, зниження або скасування митних тарифів, а також забезпечення вільного руху товарів, капіталу й послуг між країнами. Лібералізація торгівлі стимулює конкуренцію, що сприяє підвищенню якості продукції, зниженню собівартості виробництва та активнішому впровадженню інноваційних технологій. Попри очевидні переваги, ліберальна модель має і свої ризики. Надмірне послаблення державного контролю може призвести до зростання залежності від імпорту, витіснення національних виробників із внутрішнього ринку та послаблення економічної безпеки країни [5].

Протекціоністська модель, навпаки, передбачає активну роль держави у регулюванні зовнішньоторговельної діяльності з метою захисту внутрішнього ринку від надмірної конкуренції з боку іноземних виробників. Такий підхід базується на застосуванні митних тарифів, квот, субсидій для вітчизняних підприємств та інших інструментів державної підтримки, що сприяють зміцненню національного виробництва. Протекціонізм забезпечує умови для розвитку стратегічно важливих галузей економіки та збереження економічної стабільності країни.

Змішаний підхід поєднує елементи як ліберальної, так і протекціоністської моделей, забезпечуючи гнучке реагування на динамічні економічні умови та потреби національного господарства. Така модель передбачає лібералізацію

торгівлі у сферах, де українські підприємства мають високий рівень конкурентоспроможності, та застосування протекціоністських інструментів для захисту стратегічно важливих або вразливих секторів економіки. Для України змішаний підхід є найбільш доцільним, оскільки дає змогу ефективно поєднувати переваги відкритої економіки з необхідністю захисту національних інтересів. Оптимальна комбінація інструментів регулювання визначається з урахуванням поточної економічної ситуації, стратегічних цілей розвитку та міжнародних зобов'язань держави. Такий підхід сприяє формуванню збалансованої та стійкої зовнішньоторговельної політики, здатної адекватно реагувати на виклики сучасності [4].

Така деталізація дозволяє глибше зрозуміти особливості кожної моделі зовнішньоторговельної політики та оцінити їхню ефективність залежно від конкретних умов і стратегічних цілей економічної політики України. Сучасний стан зовнішньоторговельної політики України характеризується динамічними змінами, зумовленими інтеграцією до світової економіки, імплементацією Угоди про асоціацію з ЄС та адаптацією до викликів глобалізації. Україна активно бере участь у багатосторонніх торговельних механізмах, зокрема в рамках Світової організації торгівлі, та прагне до розширення ринків збуту. Водночас структура експорту залишається залежною від сировинних товарів, зокрема агропродукції та продукції металургії, що робить економіку країни вразливою до коливань світових цін. Разом із тим спостерігається зростання ролі ІТ-сектору та високотехнологічних галузей у формуванні зовнішньоторговельного балансу [6].

Отже, зовнішньоторговельна політика України є важливою складовою економічної стратегії держави та відіграє ключову роль у забезпеченні стабільного розвитку національної економіки та інтеграції у світові ринки. В умовах глобалізації та зростаючої взаємозалежності держав формування ефективної зовнішньоторговельної політики потребує комплексного підходу, що враховує не лише внутрішні економічні пріоритети, а й особливості міжнародного середовища, стратегічні цілі держави та її місце у глобальних економічних процесах.

Дослідження показує, що існують різні моделі зовнішньоторговельної політики, кожна з яких має власні переваги та ризики (табл. 1.1).

Таблиця 1.1 – Моделі зовнішньоторговельної політики у контексті глобалізації

Критерій	Ліберальна модель	Протекціоністська модель	Змішаний підхід
Рівень державного втручання	Мінімальне втручання держави, яке зводиться до створення сприятливих умов для вільного руху товарів і капіталу	Високий рівень державного втручання, спрямований на захист внутрішнього ринку від зовнішньої конкуренції	Помірний рівень втручання, за якого держава регулює стратегічні галузі, водночас підтримуючи лібералізацію у менш чутливих секторах економіки
Основні інструменти	Зниження або скасування мит, усунення нетарифних бар'єрів і дерегуляція зовнішньої торгівлі	Запровадження мит, квот, ліцензування та державне субсидювання стратегічно важливих галузей	Поєднання тарифних (митні збори, квоти) і нетарифних інструментів (технічні стандарти, субсидії, ліцензування) для забезпечення балансу між відкритістю ринку та захистом національних інтересів
Переваги	Сприяє зростанню конкуренції, знижує витрати виробництва, стимулює впровадження інновацій та залучення іноземних інвестицій	Забезпечує захист національних виробників, стимулює розвиток внутрішнього ринку та критично важливих галузей	Дозволяє збалансовано поєднувати відкритість ринку з захистом національних інтересів, знижуючи економічні ризики
Недоліки	Може спричиняти залежність від імпорту, послаблення позицій національних виробників та підвищену вразливість до зовнішніх економічних шоків	Існує ризик зниження конкурентоспроможності через відсутність стимулів до підвищення ефективності, а також можливі торговельні конфлікти	Потребує ретельного аналізу та стратегічного управління, що ускладнює процес реалізації
Актуальність для України	Висока актуальність у контексті інтеграції до ЄС та інших міжнародних економічних об'єднань	Особливо важлива для захисту вітчизняного виробництва в умовах війни та забезпечення продовольчої й енергетичної безпеки	Є найбільш доцільним підходом, оскільки дозволяє адаптуватися до глобалізації, одночасно захищаючи критично важливі галузі економіки

Джерело: складено автором на основі [5]

Ліберальна модель, яка передбачає мінімальне втручання держави, сприяє розвитку конкуренції, зниженню витрат виробництва та стимулює інновації, однак у разі відсутності контролю може призвести до залежності від імпорту та послаблення національних виробників. Протекціоністська модель орієнтована на захист внутрішнього ринку та стратегічних галузей через застосування мит, квот, субсидій і ліцензування, що забезпечує розвиток критично важливих секторів, проте може обмежувати конкуренцію та підвищувати витрати виробництва. Найбільш оптимальним для України є застосування змішаного підходу, який поєднує елементи лібералізації та протекціонізму, дозволяючи максимально використовувати переваги відкритого ринку та одночасно захищати національні інтереси. Сучасні геоекономічні виклики, зокрема збройна агресія росії, блокада портів і порушення логістичних шляхів, змушують Україну переорієнтовувати зовнішньоторговельну політику на альтернативні ринки та посилювати інфраструктуру для торгівлі з ЄС і країнами Близького Сходу. Геоекономічні фактори визначають стратегічні пріоритети держави та підкреслюють важливість активної дипломатичної роботи для зміцнення позицій України у світовій економіці.

1.2 Наукові підходи до визначення поняття «експортний потенціал»

Експортний потенціал країни є однією з найважливіших характеристик рівня розвитку продуктивних сил та організації виробничих відносин у територіальних системах. Він дозволяє здійснювати аналіз функціонування та розвитку регіону не лише у межах поточного періоду, а й у ретроспективному вимірі, що дає змогу оцінити тенденції становлення та визначити перспективи подальшого зростання. Іншими словами, експортний потенціал виступає багатогранною економічною категорією, у якій поєднуються результати самоорганізації, управління та регулювання соціально-економічних процесів. Аналіз економічної ситуації в Україні за останні роки свідчить, що розвиток експортної діяльності може стати одним із ключових інструментів реалізації

наявних і потенційних конкурентних переваг національної економіки у світовій системі господарювання [6].

Особливої актуальності набуває питання формування та ефективного використання як абсолютних, так і відносних переваг у міжнародній торгівлі тилових регіонів України в умовах наслідків повномасштабного військового вторгнення, втрати експортно орієнтованих виробництв на тимчасово окупованих і прифронтових територіях. Важливо відзначити, що зруйновані або пошкоджені підприємства раніше забезпечували значну частку українського експорту. Отже, сьогодні стратегічним завданням є максимально ефективно використання експортного потенціалу регіонів із урахуванням довгострокових цілей економічної безпеки та сталого розвитку держави [7].

Разом із тим, у більшості регіонів України як до війни, так і нині залишаються невирішеними проблеми, що стримують реалізацію наявного експортного потенціалу. Серед основних варто виділити відсутність ефективних механізмів його формування на рівні територіальних громад. Навіть за умови наявності таких механізмів постає необхідність оцінки ефективності їх реалізації та пошуку шляхів підвищення результативності використання експортного потенціалу. В умовах релокації підприємств до відносно безпечних регіонів і дії обмежень, пов'язаних із воєнним станом, ці питання потребують розробки нових підходів і практичних рішень. Крім того, у сучасних умовах відбувається зміна акцентів у визначенні основних складових експортного потенціалу. Якщо раніше його базою вважалися природні та сировинні ресурси, то нині, особливо в розвинених соціально орієнтованих економіках, головну роль відіграють організаційні, маркетингові фактори, а також самоорганізація місцевих спільнот, бізнесу та органів влади. Для регіонів України актуальним завданням є проведення системного аналізу конкурентних можливостей у міжнародній торгівлі, а також якісна та кількісна оцінка рівня експортного потенціалу. Формуванню ефективної регіональної експортної політики має передувати глибоке дослідження сутності, закономірностей і тенденцій розвитку експортного потенціалу як важливої складової економічного зростання [9].

У більшості наукових підходів до визначення поняття «експортний потенціал» основна увага зосереджується на конкурентоспроможності продукції, яка є базою для формування потенціалу регіону або окремої територіальної системи, наявних ресурсних можливостях, а також на актуальних потребах фактичних і потенційних споживачів. Логічним є твердження, що оцінювання експортного потенціалу слід здійснювати на основі попередньо визначеної та кількісно оціненої експортної бази, аналізу експортних можливостей, а також динаміки попиту на зовнішніх ринках [7].

За своєю природою експортний потенціал є складною динамічною системою, що поєднує природно-ресурсну, виробничу, фінансову, інвестиційну, організаційно-технічну, маркетингову, інноваційну, соціально-культурну та інфраструктурну складові. Сукупність цих елементів створює умови для розвитку соціоеколого-економічної системи через стимулювання конкурентоспроможного виробництва та надання послуг, орієнтованих на експорт.

На основі опрацьованих наукових джерел сформульовано ключові методологічні положення, що мають визначати підхід до вивчення експортного потенціалу.

Експортний потенціал країни – це інтегральна характеристика, що відображає сукупність природно-кліматичних, соціально-культурних, економічних, організаційних та правових чинників, які формують конкурентні переваги регіону на міжнародному ринку товарів і послуг, забезпечуючи ефективне використання ресурсів відповідно до цілей сталого розвитку. Формування й використання експортного потенціалу є результатом взаємодії процесів самоорганізації, управління та регулювання. При цьому роль органів державної влади й місцевого самоврядування полягає у створенні сприятливих умов для розвитку експортоорієнтованих видів діяльності, підвищення зайнятості населення, забезпечення економічної та екологічної безпеки регіону. Динаміка експортного потенціалу може бути як позитивною, так і негативною,

що зумовлюється впливом багатьох внутрішніх і зовнішніх факторів, не завжди передбачуваних у коротко- та середньостроковій перспективі [3].

Формування експортного потенціалу відбувається під впливом синергетичної взаємодії внутрішніх і зовнішніх факторів:

- зовнішні (екзогенні) чинники визначаються тенденціями розвитку світових ринків, станом кон'юнктури, зовнішньоекономічною політикою держави, а також протекціоністськими заходами інших країн;

- внутрішні (ендогенні) чинники залежать від ресурсної бази регіону, рівня соціально-економічного розвитку, інвестиційного та інноваційного потенціалу, якості ринкової інфраструктури, ефективності управління та підтримки бізнесу місцевими органами влади.

Для систематизації підходів до вивчення експортного потенціалу в наукових дослідженнях визначено низку принципів його формування, які забезпечують оптимізацію зовнішньоекономічної діяльності:

- принцип самоорганізації — передбачає переважання ринкових механізмів розвитку експортоорієнтованих секторів над адміністративними;
- принцип керованості та регульованості — реалізується через державні інструменти регулювання (податкові, митні, валютні, інституційні);
- принцип інформаційної відкритості — забезпечує створення інформаційного середовища, необхідного для пошуку зовнішніх ринків;
- принцип адаптивності — передбачає можливість коригування структури та параметрів експортного потенціалу залежно від змін у світовій кон'юктурі;
- принцип узгодженості — орієнтує на гармонізацію регіональної політики з національними пріоритетами сталого розвитку та економічної безпеки [8].

У науковій літературі підкреслюється необхідність розгляду експортного потенціалу як у якісному, так і в кількісному вимірі. Якісний аспект полягає у створенні концептуальної моделі, що дозволяє оцінити здатність регіону забезпечити сталий розвиток завдяки експортоорієнтованій діяльності. Кількісний аспект передбачає вимірювання фактичних і потенційних

потужностей підприємств, обсягів експорту, місткості зовнішніх ринків, рівня спеціалізації тощо.

У цьому контексті вчені виділяють три основні моделі експортного потенціалу регіону:

- стабілізаційна (екстенсивна) — орієнтована на утримання існуючих обсягів експорту;
- розвиваюча (інтенсивна) — спрямована на нарощення експорту за рахунок модернізації виробництва та інновацій;
- оптимізаційна — передбачає узгодження обсягів і структури експорту з реальними можливостями регіону та зовнішнім попитом.

Для оцінки участі держави чи регіону в міжнародній торгівлі використовують систему кількісних показників, зокрема: коефіцієнт відносної експортної спеціалізації, коефіцієнт внутрішньогалузевої спеціалізації, експортну та імпорتنу квоти, показники зовнішньоторговельного обороту й сальдо. Крім того, у сучасних дослідженнях запропоновано методи оцінки ефективності торговельних відносин України з ЄС, зокрема розрахунок індексу комплементарності та використання емпіричного аналізу [9].

Для оцінювання рівня експортної активності в регіональному розрізі автори пропонують застосовувати такі показники: показник експортоорієнтованості економіки, який визначається як співвідношення між обсягом товарного експорту регіону та його валовим регіональним продуктом; показник покриття експортом імпорту, що розраховується як співвідношення обсягів товарного експорту й імпорту регіону; показник ступеня технологічності експорту, який визначається через співвідношення обсягу високотехнологічного експорту регіону до загального обсягу його товарного експорту; показник високотехнологічної експортоорієнтованості промисловості, що характеризує співвідношення обсягів високотехнологічного експорту регіону до загального обсягу реалізованої промислової продукції.

Для комплексної оцінки участі окремого регіону в міжнародній торгівлі доцільно використовувати перелік показників, сформований з урахуванням

наявної статистичної бази на регіональному рівні, зокрема: коефіцієнт відносної експортної спеціалізації регіону; коефіцієнт внутрішньогалузевої міжнародної спеціалізації; експортна та імпортна квоти; показники зовнішньоторговельного обороту та сальдо зовнішньої торгівлі. Окрім цього, під час оцінювання необхідно враховувати вплив тимчасових обмежень на експорт окремих видів ресурсів і продукції, запроваджених у період воєнного стану. Такі обмеження безпосередньо впливають на кількісні параметри експортного потенціалу регіонів України та ефективність його використання [9].

Отже, забезпечення розвитку та захисту національних економічних інтересів України в сучасних умовах потребує системного підходу до формування та ефективного використання експортного потенціалу. Такий підхід є необхідним, оскільки саме на регіональному рівні та рівні об'єднаних територіальних громад формуються ключові характеристики соціально-економічної системи, які створюють передумови для сталого розвитку економіки й суспільства. Водночас саме на місцевому рівні накопичуються й загострюються соціально-економічні проблеми, недостатнє вирішення яких призводить до поглиблення соціальних протиріч і підвищення рівня напруження в суспільстві. Зростання ролі регіональної економіки як складової національного господарства актуалізує потребу у глибокому вивченні економічних та соціальних процесів на регіональному рівні, а також у дослідженні особливостей формування експортного потенціалу регіону як важливої частини системи зовнішньоекономічного потенціалу країни та одного з ключових чинників підвищення її ефективності й економічної безпеки. Перспективним напрямом подальших досліджень є розроблення концептуальної моделі формування експортного потенціалу на регіональному рівні з урахуванням умов воєнного часу, потреб відбудови інфраструктури у післявоєнний період та змін на світових ринках експортоорієнтованих виробництв. Важливим завданням є також удосконалення існуючих і розробка нових методичних підходів до кількісної оцінки рівня експортного потенціалу регіону та ефективності його використання,

з урахуванням стратегічних цілей забезпечення національної та регіональної економічної безпеки.

1.3 Методичні підходи до оцінювання експортного потенціалу держави

Глобалізація світової економіки охоплює дедалі більше країн, і сьогодні експортна діяльність стала важливою складовою розвитку як розвинених, так і тих, що розвиваються, держав — зокрема й України. Постійні зміни у виробництві та системах управління, спричинені впровадженням інновацій, стимулюють появу нових форм міжнародного співробітництва та розширюють участь країн у світовій торгівлі. Разом із можливостями, які відкриває доступ до зовнішніх ринків, зростають і потенційні ризики. Змінюються усталені підходи до ведення бізнесу на внутрішньому ринку, підвищуються вимоги до професійності та відповідальності персоналу, а також зростає рівень конкурентоспроможності держави в цілому.

Вихід будь-якої держави на зовнішні ринки сприяє інтеграції її економіки у світову систему господарських зв'язків і формуванню відкритого типу економіки. Для України одним із ключових напрямів розвитку зовнішньоекономічної діяльності є нарощування обсягів експорту та підвищення ефективності використання експортного потенціалу. Водночас саме поняття «експортний потенціал» і його основні складові досі не мають достатньо чіткого теоретичного та методичного визначення [10].

Щоб розкрити сутність цього поняття, доцільно розпочати з аналізу терміна «експорт». Відповідно до Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» (із останніми змінами, внесеними згідно із Законом №2881-IX від 12.01.2023 р.), експорт визначається як процес торгівлі товарами чи послугами з іноземними суб'єктами господарювання. Проте таке визначення не враховує кількісні та якісні аспекти цього процесу. Для комплексної оцінки експорту слід розглядати зовнішньоторговельний баланс держави та поняття експортного потенціалу, яке відображає можливості країни щодо нарощування експорту й

зміцнення національної економіки [11]. Оцінюючи експортний потенціал України, важливо враховувати його структуру. До її основних елементів належать: експортний потенціал регіонів, галузей матеріального виробництва, сфер невиробничої діяльності, а також потенціал окремих підприємств різних галузей (рис. 1.1).

Першу ланку експортного потенціалу становлять суб'єкти господарської діяльності. Кожне підприємство за умови відповідності вимогам, встановленим для учасників зовнішньоекономічної діяльності, може стати потенційним експортером. За наявності необхідних виробничих, фінансових, кадрових і техніко-технологічних ресурсів підприємство здатне розширювати свою діяльність і виходити на зовнішні ринки, тим самим формуючи частину загального експортного потенціалу України.

Рисунок 1.1 – Структурні елементи експортного потенціалу України

Джерело: складено автором на основі [12]

До другої ланки належать дві взаємопов'язані складові – галузі матеріального виробництва (сільське господарство, промисловість, транспорт, торгівля тощо), які створюють матеріальні блага, та галузі невиробничої сфери, що забезпечують інфраструктуру для виробництва, зокрема шляхом підготовки

кваліфікованих кадрів, проведення наукових розробок тощо. Продукція обох цих галузей може виступати об'єктом експорту.

Третя ланка – це експортний потенціал регіонів, який формується на основі галузевої спеціалізації кожного регіону. Саме поєднання галузей у межах певної території створює регіональну експортну систему.

Четверта ланка є завершальною на державному рівні – це експортний потенціал України, який представляє собою сукупність експортних потенціалів усіх регіонів країни [12].

Аналіз наукових джерел свідчить, що на сьогодні не існує єдиної, усталеної методики оцінювання експортного потенціалу України. Зазвичай його визначають на основі прогнозування обсягів експорту за товарною або географічною структурою, попередньо здійснюючи перспективний аналіз. Така ситуація зумовлена складністю кількісного вимірювання експортного потенціалу, адже доволі важко встановити прямий зв'язок між потенціалом країни та її фактичною ринковою позицією. Дослідження ролі експорту в економічному зростанні держави підтверджують, що експортний потенціал доцільно розглядати як сукупність показників, які становлять основу для його комплексної оцінки.

До основних показників, що відображають експортний потенціал України, належать [9]:

- динаміка обсягів експорту товарів;
- структура експорту та аналіз основних товарних груп;
- вартість експорту у розрахунку на душу населення;
- коефіцієнт участі країни в міжнародному поділі праці;
- потенціал внутрішніх ресурсів;
- потенціал цільового міжнародного ринку;
- умови виходу на зовнішні ринки.

Коефіцієнт участі країни в міжнародному поділі праці застосовується для аналізу рівня її інтегрованості у світову економічну систему. Він дає змогу оцінити ступінь залученості держави у виробництво частки світового валового

продукту, спираючись на дані про валовий внутрішній продукт (ВВП). Для кількісної оцінки цього показника використовується коефіцієнт динаміки міжнародного поділу праці, який визначається як співвідношення частки країни у світовому експорті до її частки у світовому ВВП. Формула 1.1 розрахунку має вигляд:

$$K_{\text{МПП}} = \frac{E_k / E_{\text{св}}}{\text{ВВП}_k / \text{ВВП}_{\text{св}}}, \quad (1.1)$$

де E_k — обсяг експорту країни,
 $E_{\text{св}}$ — загальний обсяг світового експорту,
 ВВП_k — валовий внутрішній продукт країни,
 $\text{ВВП}_{\text{св}}$ — сукупний світовий ВВП

Якщо значення $K_{\text{МПП}} > 1$, це свідчить про активну участь країни в міжнародному поділі праці. Проте суттєве перевищення показника $E_k / E_{\text{св}}$ над $\text{ВВП}_k / \text{ВВП}_{\text{св}}$ може вказувати на економічну слабкість держави та диспропорційний розвиток сировинного сектору України.

Коефіцієнт ефективності експорту певної країни відображає обсяг доходу на душу населення, отриманого з кожного експортованого відсотка ВВП, у порівнянні із середньосвітовим рівнем, який прийнято за 100%. Для розвинених країн цей показник зазвичай перебуває в межах 450–550 відсоткових пунктів, що свідчить про те, що їхній експорт є у 4,5–5,5 разів ефективнішим, ніж середньосвітовий. Коефіцієнт ефективності експорту України розраховується за формулою 1.2.

$$EE_{xi} = \frac{Ex_i / ЧЧ_i \times Ex_i / \text{ВВП}_{\text{св}} \times 100}{Ex_{\text{с}} / ЧЧ_{\text{с}} \times Ex_i / \text{ВВП}_i}, \quad (1.2)$$

де Ex_i — ефективність експорту країни;
 $Ex_i / ЧЧ_i$ — експорт країни на душу населення;

$Exi / \text{ВВПс}$ – частка експорту країни у світовому ВВП;

$Exc / \text{ЧНс}$ – світовий експорт на душу населення;

$Exi / \text{ВВПі}$ – частка експорту країни в її ВВП

Для виходу країни на міжнародний ринок необхідно створити сприятливі національні умови, які охоплюють механізми підтримки експортно орієнтованих галузей, а також ефективну торгову політику держави. Крім того, важливу роль відіграють зовнішні умови, зокрема торговий режим країни, до якої здійснюється експорт

$$УВР = НУ + ЗУ, \quad (1.3)$$

де $УВР$ – сприятливі національні умови;

$НУ$ – національні умови;

$ЗУ$ – зовнішні умови.

Відповідність внутрішніх ресурсів вимогам міжнародного ринку свідчить про наявність експортного потенціалу бізнес-структур та створює сприятливі умови для виходу України на цільові зарубіжні ринки.

$$ExP = f(\text{ПВР}, \text{ПМР}, \text{УВР}) \text{ за умови, що: } \text{ПВР} = \text{МПР та } \text{УВР} \rightarrow \max, \quad (1.4)$$

де ПВР – потенціал внутрішніх ресурсів;

ПМР – потенціал міжнародного ринку;

ПЗР – потенціал закордонного ринку

Ще одним методологічним підходом до оцінювання експортного потенціалу України є аналіз співвідношення між квотою та чисельністю населення.

$$ExPi = \frac{Exi/BBPi}{ЧНi}, \quad (1.5)$$

де $ExPi$ – експортний потенціал країни;

Exi – експорт країни;

$BBPi$ – ВВП країни;

$ЧНi$ – загальна чисельність населення країни [13].

Узагальнення аналізу наукових джерел дало можливість виокремити основні науково-методичні підходи до визначення експортного потенціалу України, серед яких: компаративний, ресурсний, ринковий, результативний та системно-структурний підходи (рис. 1.2).

Проведення аналізу із застосуванням зазначених методик оцінки експортного потенціалу України дає змогу всебічно охарактеризувати рівень його реалізації. Однак для більш змістовного порівняння та отримання об'єктивної картини динаміки розвитку експортного потенціалу України доцільно орієнтуватися на показники провідних країн — основних торговельних партнерів. Враховуючи їхній високий рівень експорту на світовому ринку, варто адаптувати їхній досвід до українських реалій.

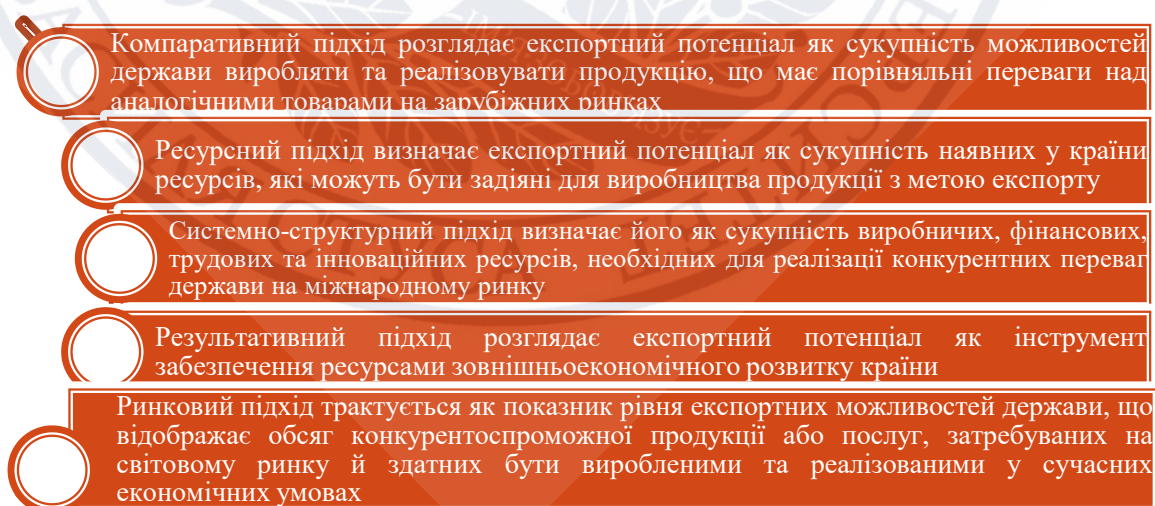
-
- 1. Компаративний підхід розглядає експортний потенціал як сукупність можливостей держави виробляти та реалізовувати продукцію, що має порівняльні переваги над аналогічними товарами на зарубіжних ринках
 - 2. Ресурсний підхід визначає експортний потенціал як сукупність наявних у країні ресурсів, які можуть бути задіяні для виробництва продукції з метою експорту
 - 3. Системно-структурний підхід визначає його як сукупність виробничих, фінансових, трудових та інноваційних ресурсів, необхідних для реалізації конкурентних переваг держави на міжнародному ринку
 - 4. Результативний підхід розглядає експортний потенціал як інструмент забезпечення ресурсами зовнішньоекономічного розвитку країни
 - 5. Ринковий підхід трактується як показник рівня експортних можливостей держави, що відображає обсяг конкурентоспроможної продукції або послуг, затребуваних на світовому ринку й здатних бути виробленими та реалізованими у сучасних економічних умовах

Рисунок 1.2 – Методичні підходи до розуміння експортного потенціалу України

Джерело: складено автором на основі [14]

Отже, на основі проведеного теоретичного дослідження можна визначити, що експортний потенціал України є динамічною системою, спрямованою на адаптацію суб'єктів господарювання до вимог зовнішнього середовища як у поточних умовах, так і в перспективі. Він становить основу для формування та ефективного використання експортного потенціалу окремих підприємств у межах відповідної галузі. Його оцінювання здійснюється за допомогою різних методів – від багатофакторного кількісного аналізу до аналітичних висновків. Ґрунтовна оцінка експортного потенціалу за допомогою методичних підходів є ключовим етапом у процесі прийняття управлінських рішень. Вона забезпечує визначення оптимальної галузевої спеціалізації України, раціональне використання сировинно-ресурсного потенціалу, підвищення ефективності витрат, а також контроль за реалізацією заходів, спрямованих на зміцнення експортного потенціалу та зменшення імпортозалежності окремих товарних категорій. Створення ЗВТ є важливим кроком інтеграції України до ЄС, який стимулює економічний та соціальний розвиток країни. Виконання всіх положень Угоди спрямоване на використання ефективних економічних інструментів, розвитку інноваційного потенціалу, підвищення соціальних стандартів і зміцнення демократії. Аналіз положень Угоди свідчить про наявність як позитивних, так і негативних наслідків створення ЗВТ, проте за умови виважених рішень та активних дій українського уряду можливе мінімізація ризиків для економіки та повне використання переваг, які надає ЗВТ.

Висновки до розділу 1

Експортний потенціал України є важливим показником конкурентоспроможності країни на світових ринках, відображає її здатність ефективно використовувати наявні ресурси та виробляти товари й послуги для зовнішньої торгівлі. Аналіз наукової літератури та законодавчих актів свідчить про те, що наразі відсутня усталена методика кількісної оцінки експортного потенціалу України. Найчастіше його оцінюють через передбачення обсягів

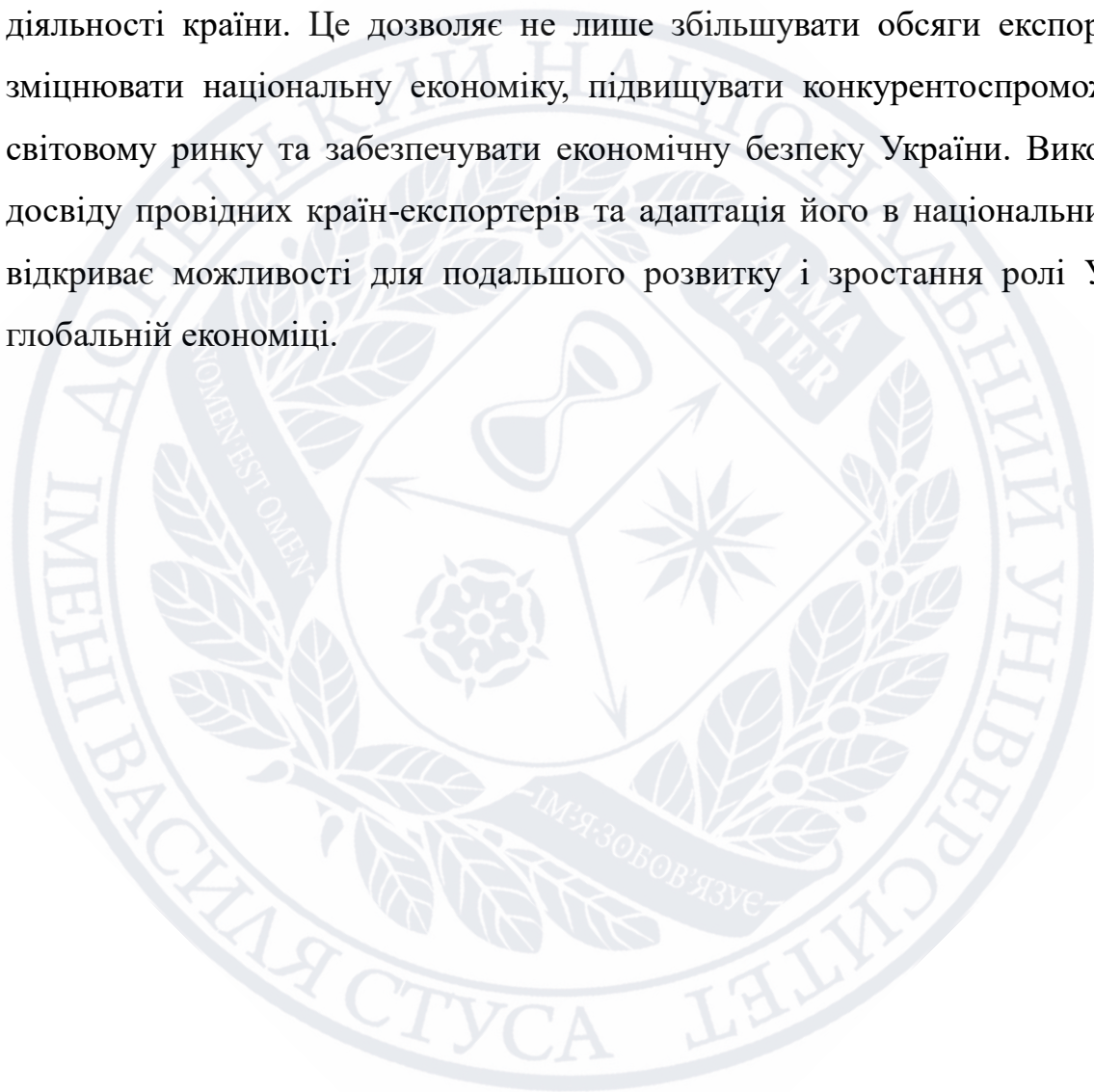
експорту за товарною чи географічною структурою, що пояснюється складністю встановлення прямого зв'язку між потенціалом та ринковою позицією країни. Сучасні підходи до визначення експортного потенціалу базуються на двох основних концепціях: процесному та ресурсному. Процесний підхід трактує потенціал як можливість актуалізації ресурсів та реалізації запланованих результатів, тоді як ресурсний підхід розглядає потенціал як сукупність наявних ресурсів, необхідних для здійснення якісних перетворень. Ці підходи доповнюють один одного та дозволяють комплексно оцінювати експортні можливості країни, галузей, регіонів і окремих підприємств.

З точки зору розвитку зовнішньоекономічної діяльності, важливе значення має створення сприятливих умов для виходу на міжнародні ринки. До них належать механізми підтримки галузей у сфері експорту, торгова політика держави та міжнародні домовленості. Значним кроком у цьому напрямі стало укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, що передбачала створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВ ЗВТ). ЗВТ забезпечує зниження тарифних бар'єрів, гармонізацію регуляторних норм, лібералізацію торгівлі товарами та послугами, спрощення руху капіталу та робочої сили, а також доступ українських підприємств до внутрішнього ринку ЄС. Імплементация положень Угоди про асоціацію дозволила Україні отримати доступ до автономного режиму торгових преференцій, що передбачає скасування ввізних мит для більш ніж 90% промислових та сільськогосподарських товарів. Крім того, українська сторона активно інтегрувалася до програм ЄС, таких як COSME, та виконала вимоги щодо преференційних правил походження товарів, що забезпечує використання ефекту діагональної кумуляції у зовнішньоекономічній діяльності.

З одного боку, створення ПВ ЗВТ та інтеграція до європейського ринку сприяє економічному зростанню, підвищенню стандартів продукції та захисту прав споживачів. З іншого боку, це створює конкуренцію для вітчизняного бізнесу, що потребує адаптації до нових умов ведення господарської діяльності. Успішне використання потенціалу ЗВТ вимагає координації державної політики,

підтримки підприємництва, розвитку інновацій та активного залучення українських компаній до міжнародних програм і ринків.

Таким чином, комплексний підхід до оцінки експортного потенціалу, поєднання процесного та ресурсного підходів, багаторівнева структура його формування, а також інтеграція України до міжнародних торгових угод створюють передумови для підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності країни. Це дозволяє не лише збільшувати обсяги експорту, але й зміцнювати національну економіку, підвищувати конкурентоспроможність на світовому ринку та забезпечувати економічну безпеку України. Використання досвіду провідних країн-експортерів та адаптація його в національних умовах відкриває можливості для подальшого розвитку і зростання ролі України у глобальній економіці.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ У ТОРГОВЕЛЬНО- ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИНАХ З КРАЇНАМИ ЄС

2.1 Особливості формування та розвитку експортної політики України

Експортна політика держави виступає комплексним інструментом реалізації національних економічних інтересів у глобалізованому середовищі, який поєднує регуляторні, інституційні та фінансово-економічні механізми стимулювання зовнішньоекономічної діяльності. Вона трактується не лише як система заходів підтримки експорту, а й як складова гео економічного позиціонування, що визначає роль і місце країни у світових виробничо-інноваційних ланцюгах. В умовах посилення глобальної конкуренції та міжнародної нестабільності експортна політика набуває системного змісту, поєднуючи внутрішні структурні перетворення з адаптацією до зовнішніх викликів. Для розвитку торговельно-економічних відносин України з країнами ЄС ключовим чинником є створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВ ЗВТ), що передбачало усунення окремих тарифів і квот між сторонами та гармонізацію законодавства та нормативної бази в цілому [15].

Зона вільної торгівлі — це територія, що об'єднує групу країн, які уклали угоду про вільну торгівлю (FTA). Такі угоди передбачають співпрацю щонайменше двох держав із метою зменшення торговельних бар'єрів — зокрема митних тарифів і квот на імпорту — та сприяння зростанню обсягів торгівлі товарами й послугами між країнами-учасницями. Протягом останнього десятиліття спостерігається тенденція до розширення сфер, що охоплюються такими угодами. Вони отримали назву ЗВТ+ або угоди нового покоління, а в практиці Європейського Союзу — «поглиблені та всеосяжні». Поняття всеосяжної ЗВТ означає не лише лібералізацію торгівлі більшістю товарів (приблизно 95% усіх товарних груп), а й спрощення торгівлі послугами, руху капіталу та здійснення платежів. Поглиблена ЗВТ передбачає поступову

гармонізацію регуляторної політики, зокрема у сферах стандартизації, оцінки відповідності, конкурентної політики, державних закупівель та інших економічних напрямів [16].

Інакше кажучи, всеосяжність передбачає доступ товарів або можливість певної торговельної діяльності виходити на ринки іншої країни. Поглибленість же означає гармонізацію внутрішніх правил економічної політики, зокрем9а тих, що можуть формувати або впливати на економічні конкурентні переваги, з метою забезпечення того, щоб бізнес працював за максимально рівними умовами. Отже, метою положень Угоди про асоціацію щодо створення ПВЗВТ є не лише скасування або значне зменшення митних тарифів для понад 95% товарних позицій і спрощення торгівлі послугами, а й запровадження положень щодо інвестицій, захисту інтелектуальної власності, державних закупівель, правил конкуренції, прозорості регулювання, а також сталого та гармонійного розвитку.

Після проголошення незалежності України всі країни Європейського Союзу визнали її суверенітет і незалежність. У 1994 році було підписано Угоду про партнерство та співробітництво з ЄС, що стало першим кроком на шляху економічної та політико-правової інтеграції України з європейським простором. Згідно з положеннями цієї Угоди, Україна та ЄС домовилися про співпрацю у таких напрямках: розвиток політичного діалогу між сторонами, сприяння торгівлі та інвестиційним потокам, поступове створення зони вільної торгівлі, а також співробітництво у сферах енергетики, транспорту та охорони довкілля. Важливою складовою Угоди стала підтримка зусиль України щодо зміцнення демократичних інститутів і розвитку ринкової економіки. Крім того, документ передбачав надання фінансової та технічної допомоги з боку Європейського Союзу для адаптації української економіки до європейських стандартів [18].

Відповідно до цієї Угоди розпочалося впровадження програми TACIS (Технічна допомога Співдружності Незалежних Держав), основною метою якої було надання технічної підтримки країнам, що раніше входили до складу СРСР, зокрема Україні, у процесі проведення ринкових реформ. У період з 1991 по 2006 рік у межах програми TACIS в Україні було профінансовано понад 500 проєктів

на загальну суму близько 440 млн євро. Офіційне відкриття переговорів щодо створення зони вільної торгівлі (ЗВТ) між Україною та ЄС відбулося 18 лютого 2008 року в Києві під головуванням Президента України та Єврокомісара з питань торгівлі. 19 липня 2012 року в Брюсселі відбулося парафування Угоди про асоціацію між Україною та ЄС стосовно положень щодо створення ЗВТ, підводячи підсумки переговорного процесу, який тривав понад чотири роки [17].

У листопаді 2013 р. уряд М. Азарова призупинив підготовку до підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, що спричинило масові акції протесту, які переросли в Євромайдан, а згодом — у Революцію Гідності. Ці події стали переломним моментом в історії України та заклали підґрунтя для подальшого розвитку європейської інтеграції. У 2014 році Україна підписала Угоду про асоціацію з ЄС, яка передбачала глибоку та всеосяжну інтеграцію у сферах політики, економіки, безпеки та культури. Того ж року було запущено Зону вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом, що стало важливим кроком у зміцненні економічних зв'язків між сторонами [17].

Частина Угоди про асоціацію, що стосується створення зони вільної торгівлі (ЗВТ), є ключовим елементом угоди між Україною та ЄС, охоплюючи понад 85% її загального обсягу. Положення цієї частини передбачають лібералізацію торгівлі товарами та послугами, свободу руху капіталів і робочої сили. Особливістю ЗВТ Україна–ЄС є всеохоплююча програма гармонізації регуляторних норм у сфері торгівлі зі стандартами ЄС, що дозволяє усунути нетарифні бар'єри та забезпечити доступ українських виробників на внутрішній ринок ЄС і, відповідно, європейських експортерів на український ринок. Таким чином, поглиблена та всеохоплююча ЗВТ сприяє інтеграції економіки України в ринкові умови ЄС.

Частина Угоди щодо створення ЗВТ охоплює такі сфери: торгівля товарами, включно з технічними бар'єрами; інструменти торгового захисту; санітарні та фітосанітарні заходи; підтримка торгівлі та співпраця у митній сфері; адміністративна взаємодія в митній сфері; правила походження товарів; торгові відносини в енергетиці; послуги, створення компаній та інвестування;

визнання кваліфікацій; рух капіталів і платежів; конкурентна політика (антимонопольні заходи та державна підтримка); права інтелектуальної власності; державні закупівлі; торгівля та сталий розвиток; прозорість регулювання; врегулювання суперечок [16].

До підписання Угоди про асоціацію ЄС вже запровадив для України автономний режим торгових преференцій, який передбачає скасування ввізних мит для 94,7% промислових товарів та 83,4% сільськогосподарських товарів і харчової продукції, що експортується з України до Євросоюзу. Україна досягла суттєвого прогресу у виконанні нормативно-правових та інституційних зобов'язань у рамках імплементації положень Угоди про асоціацію щодо поглибленої та всеохоплюючої ЗВТ Україна–ЄС [20]. Серед важливих досягнень української сторони – приєднання до Програми «Конкурентоспроможність підприємств малого і середнього бізнесу (COSME) (2014–2020)», завершення внутрішніх процедур для інтеграції до Регіональної Конвенції про преференційні правила походження товарів (ПЕМ-Конвенція). Україна схвалила проєкт Всеохоплюючої стратегії реформування системи санітарного та фітосанітарного нагляду, а також Дорожню карту системи державних закупівель. Протягом кількох років тривав діалог для підготовки до перемовин щодо укладення Угоди про оцінку відповідності промислових товарів (Угода АСАА) [19].

Слід зазначити, що з 1 лютого 2018 р. Україна отримала повноправне членство в Регіональній конвенції про пан'євро-середземноморські преференційні правила походження. Це дає можливість країнам-учасникам Конвенції використовувати матеріали та сировину одна одної без втрати преференційного статусу. Таким чином, при виробництві товарів в Україні можна закуповувати сировину та комплектуючі в країнах-членах Конвенції, з якими Україна має угоди про вільну торгівлю, а готову продукцію експортувати до інших учасників Конвенції, застосовуючи ефект діагонального накопичення для надання преференційного статусу продукції. Аналогічно, українська сировина та комплектуючі можуть використовуватися у виробництві в інших країнах-членах Конвенції для подальшого експорту у вигляді готової продукції [17].

Правила визначення походження товарів викладені в Протоколі І до Угоди про асоціацію. Вони визначають, чи виготовлений товар повністю на території однієї зі сторін Угоди та чи пройшов необхідну «обробку або переробку», що дозволяє отримати сертифікат перевезення «EUR.1» або декларацію інвойс. У додатку до Протоколу виділено чотири критерії «достатньої переробки» для товарів (тарифних груп):

- зміна тарифної групи – наприклад, гвинт вважається товаром українського походження, якщо він виготовлений з імпортованих матеріалів, що належать до іншої товарної групи;
- мінімальна додана вартість – наприклад, для легкових автомобілів вартість усіх матеріалів без сертифіката походження, що використовуються у виробництві, не може перевищувати 40% від загальної вартості продукту.
- особливі вимоги до обробки або переробки товару;
- комбінація перших трьох вимог [18].

ПВЗВТ також передбачає двосторонню кумуляцію походження, що дозволяє підприємствам України та ЄС використовувати сировину та комплектуючі, що походять із країни іншої сторони, так само, як вони використовували б власні ресурси, для отримання преференційного режиму. Наприклад, українське підприємство з виробництва автомобілів, імпортує комплектуючі з ЄС, може вважати їх українського походження, і вони не враховуються при розрахунку максимально допустимої частки іноземних комплектуючих.

Нижче наведено переваги зони вільної торгівлі (ЗВТ) з ЄС для українського бізнесу:

- зниження митних бар'єрів завдяки скасуванню понад 98% мит з обох сторін;
- впровадження стандартів та вимог Європейського Союзу;
- адаптація умов ведення бізнесу між Україною та країнами ЄС через гармонізацію законодавства;

- використання нових інструментів для пошуку партнерів, зокрема Європейської мережі підприємств (EEN);
- застосування інструментів і механізмів ЄС для розвитку малого та середнього бізнесу (COSME);
- наявність альтернативного ринку у зв'язку з ускладненням доступу на традиційні ринки;
- спрощення доступу до технологій та інновацій з країн ЄС;
- поліпшення доступу до якісних технологій, насіння та засобів захисту рослин;
- надання безмитних квот (TRQ) на імпорту продукції до ЄС за окремими позиціями.

Переваги створення ЗВТ для громадян України включають [16]:

- спрощення доступу до імпорту продукції;
 - підвищення стандартів якості та безпечності українських товарів, у тому числі на внутрішньому ринку;
 - покращення захисту прав споживачів від небезпечних товарів;
 - зниження вартості імпорту продукції через зменшення або скасування мит;
 - розширення асортименту товарів та послуг на внутрішньому ринку
- ЗВТ забезпечує українським товарам та послугам доступ до внутрішнього ринку ЄС та полегшує притік європейських інвестицій в Україну. Водночас спрощений доступ високоякісних європейських товарів та послуг на український ринок створює конкуренцію для вітчизняного бізнесу.

У 2020 р. Україна розпочала повномасштабне впровадження положень Угоди про асоціацію з ЄС, що передбачало поглиблене інтегроване партнерство у низці ключових сфер – зовнішній політиці, енергетиці, транспорті, підприємництві та інших галузях. Пандемія COVID-19 також мала значний вплив на розвиток відносин між Україною та Європейським Союзом. У цей період сторони активно співпрацювали у боротьбі з пандемією, зокрема в питаннях постачання вакцин та надання фінансової підтримки [20].

У 2022 р., після повномасштабного вторгнення росії в Україну, процес євроінтеграції набув нового політичного та символічного значення. Того ж року Європейський Союз надав Україні статус країни-кандидата на вступ, що стало важливим кроком на шляху до повноправного членства в ЄС. Крім того, у 2021–2022 рр. Україна отримала від Європейського Союзу макрофінансову допомогу на загальну суму 5 млрд євро для подолання наслідків війни та пандемії, що стало проявом солідарності та підтримки з боку європейських партнерів [21].

Отже, експортна політика України посідає ключове місце у системі реалізації національних економічних інтересів, забезпечуючи інтеграцію держави у світовий економічний простір та зміцнюючи її позиції на міжнародних ринках. Вона виконує не лише функцію стимулювання зовнішньоекономічної діяльності, а й слугує інструментом структурної модернізації економіки, розвитку конкурентоспроможного виробництва та підвищення ефективності використання експортного потенціалу. Важливим етапом у становленні торговельно-економічних відносин між Україною та Європейським Союзом стало створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВЗВТ), яка відкрила нові можливості для розширення експорту українських товарів і послуг, гармонізації законодавства та адаптації вітчизняної економіки до європейських стандартів. Лібералізація торгівлі, зменшення митних бар'єрів та усунення технічних обмежень сприяли зростанню обсягів взаємної торгівлі, розширенню доступу української продукції на європейські ринки та залученню інвестицій у пріоритетні галузі.

Реалізація положень Угоди про асоціацію та програми ПВЗВТ стимулювала розвиток вітчизняного машинобудування, аграрного сектору, металургії та хімічної промисловості, а також сприяла формуванню сучасних підходів до стандартизації, сертифікації та конкурентної політики. Участь України в європейських програмах, таких як COSME та РЕМ-Конвенція, розширила можливості для малого й середнього бізнесу, забезпечивши інтеграцію українських виробників у спільний ринок ЄС.

2.2 Аналіз експортних товарів та галузей економіки, що формують експортний потенціал України та особливості його реалізації у торговельно-економічних відносинах з країнами ЄС

Експорт України відображає обсяг товарів та послуг, вироблених у різних сферах економічної, виробничої та соціальної діяльності, які надалі реалізуються на зовнішніх ринках із максимальною вигодою для країни. Відомо, що Україна має значний експортний потенціал і займає вагомe місце на світових ринках. Основні експортні надбання країни зосереджені в галузях спеціалізації, таких як обробна та видобувна промисловість, аграрний і енергетичний сектори.

Динаміка експорту та імпорту України за 2014-2024 рр. відображена на рис. 2.1, 2.2, а торговельного балансу – у табл. 2.1.

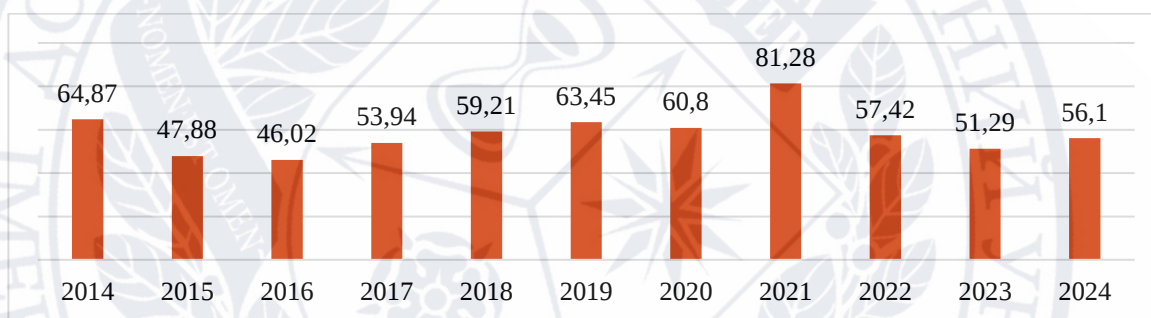

Рисунок 2.1 – Динаміка експорту України 2014-2024 рр., млрд дол. США
Джерело: складено автором на основі [22]

Під час війни найважливішим торговельним партнером для нас став Європейський Союз — на нього припадає близько 60% нашого експорту. Наразі товари проходять через дунайські порти Рені та Ізмаїл. І, звичайно, через західні кордони. А ось для порівняння: до ескалації війни у 2022 р. Україна експортувала майже 7 мільйонів тонн на місяць, тоді як, наприклад, Болгарія — лише 6 мільйонів на рік. Саме тому ми говоримо, що ЄС був неготовим до раптового напливу українського експорту, адже, скажімо, польські порти могли обробляти лише 8 мільйонів тонн на рік, тоді як найбільший порт Румунії – Констанца – розрахований на 25 мільйонів. Що стосується залізниць, то за колією, обладнанням і призначенням європейські залізниці відрізняються від

українських: замість 50 вантажних вагонів – пасажирські. Дунайські порти могли обробляти 2,5 мільйона тонн. Проте варто розуміти, що судна, які ходять по Дунаю – це не Панамакси (здатні перевозити від 40 до 60 тисяч тонн), які раніше регулярно заходили в українські порти [23].

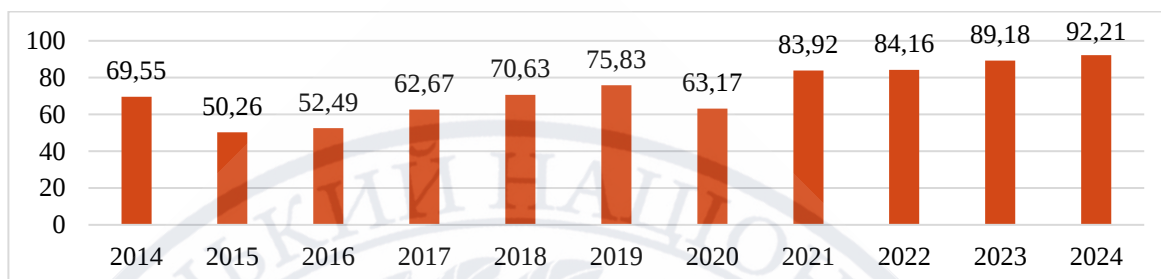

Рисунок 2.2 – Динаміка імпорту України 2014-2024 рр., млрд дол. США

Джерело: складено автором на основі [22]

У період 2022–2024 рр. спостерігається стійке зростання імпорту, навіть попри військові виклики, що вказує на необхідність імпорту сировини, обладнання та технологій для відновлення економіки. Постійне перевищення імпорту над експортом у кризові роки створює торговий дефіцит, що підкреслює важливість стимулювання експорту і диверсифікації ринків. Сильне падіння 2014–2015 рр.: імпорт зменшився з 69,55 млрд дол. США до 50,26 млрд дол. США, що відповідає економічній кризі, валютній нестабільності, військовим діям на сході України та скороченню споживчого попиту.

Таблиця 2.1 – Динаміка торговельного балансу України, 2014-2024 рр.
млрд дол. США

Рік	Торговельний баланс
2014	4,68
2015	2,38
2016	6,47
2017	8,73
2018	11,42
2019	12,38
2020	2,37
2021	2,64
2022	26,74
2023	37,89
2024	36,11

Джерело: складено автором на основі [24]

Динаміка сальдо показує нестабільність зовнішньоторговельного балансу України, що безпосередньо залежить від внутрішньоекономічної ситуації, глобальних криз, а також політичних подій. Зростання позитивного сальдо (особливо у 2022–2024 рр.) не є однозначно позитивним фактором: воно свідчить не лише про розвиток експорту, а й про падіння імпорту, тобто скорочення споживання, інвестицій та виробничих потужностей усередині країни. Динаміка сальдо зовнішньої торгівлі України за 2014–2024 рр. свідчить про: нестійкість економічної рівноваги між експортом і імпортом; високу залежність від зовнішніх факторів — війни, світових цін, пандемії; поступову адаптацію економіки до нових умов у співпраці з ЄС; необхідність стимулювання внутрішнього виробництва та модернізації експорту, аби позитивне сальдо відображало реальний розвиток економіки, а не кризове скорочення імпорту.

Європейський Союз виступає найбільшим торговельним партнером України, на який у 2024 р. припадало більше 50 % загального товарообігу країни. У той же час Україна займала 16-те місце серед торговельних партнерів ЄС, забезпечуючи 1,3 % від загального обсягу торгівлі товарами Європейського Союзу за минулий рік. У 2024 р. загальний обсяг торгівлі товарами між ЄС та Україною становив 67,2 млрд євро, що свідчить про більш ніж двократне зростання товарообігу з моменту набуття чинності Угодою про поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі (DCFTA) у 2016 р. У 2024 р. імпорт товарів з України до ЄС досягнув 24,5 млрд євро.

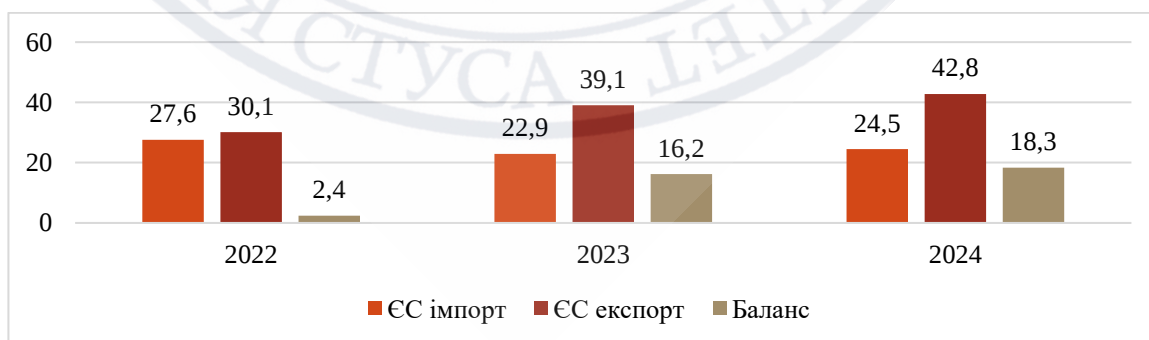

Рисунок 2.3 – Динаміка торгівлі товарами України до ЄС, 2022-2024 рр.,
млрд євро

Джерело: складено автором на основі [25]

Експортна структура України не змінилася: на першому місці залишаються сільськогосподарська продукція, залізна руда та сталь. Проте, завдяки Панамаксам з вантажопідйомністю 40–100 тисяч тонн, транспортування зерна до Азії було дуже дешевим, і до 40% українського зерна постачалося саме туди. Зараз доставка зерна до румунських або болгарських портів є складною. Водночас високі очікування виробників і обережний оптимізм почали відновлюватися завдяки роботі українського морського коридору, який функціонує з осені.

За підсумками 2024 р. в Україні зафіксовано зростання вартості зовнішньої торгівлі товарами на 13 %, що становило 112,3 млрд дол. США, а також збільшення фізичних обсягів торгівлі на 26 % — до майже 160 млн тонн. Це свідчить про поступову стабілізацію зовнішньоторговельної діяльності, однак показники ще не досягли рівня 2021 р., тобто періоду до початку повномасштабної агресії росії проти України.

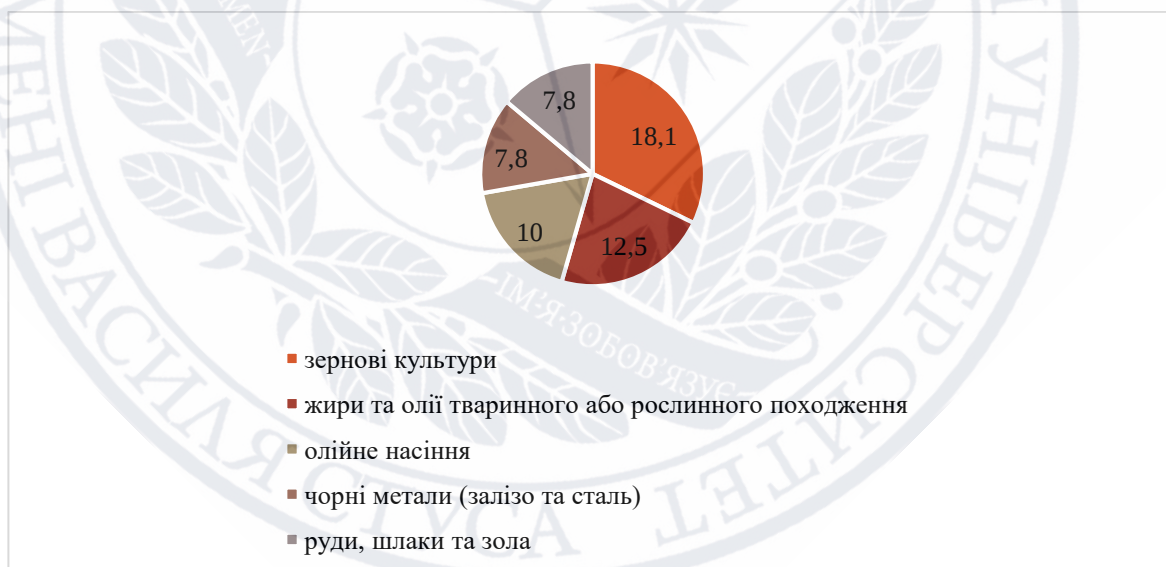

Рисунок 2.4 – Основна група товарів експорту України до країн ЄС, 2024 р., %

Джерело: складено автором на основі [26]

Собівартість вирощування кукурудзи в Україні становить 140–150 доларів США. Європейська вартість доставки з порту до Румунії — 210 доларів, транспортування до портів — майже 100 доларів, плюс 10 доларів за перевалку. Таким чином, фінальна ціна є нижчою за собівартість. Європейський Союз є

найбільшим торговельним партнером України, на який у 2024 р. припадало понад 50% товарообігу країни. У свою чергу, Україна є 16-м найбільшим торговельним партнером ЄС, забезпечивши 1,3% загального товарообігу ЄС за минулий рік. Загальний обсяг торгівлі товарами між ЄС та Україною у 2024 р. досяг 67,2 мільярда євро, що означає, що товарообіг більш ніж подвоївся з моменту набуття чинності ПВЗВТ у 2016 р. [27].

Таблиця 2.2 – Порівняння середньомісячних цін на основні експортні товари України та середньомісячних світових цін у 2023–2024 рр., дол. США за метричну тонну

Товарна позиція	Експортні ціни України		Європейські ціни	
	2023	2024	2023	2024
Соняшникова олія	872,17	852,43	1 007	1 060
Кукурудза	188,35	171,23	253	191
Пшениця	182,08	180,81	258	231
Залізна руда	99,53	83,18	121	109

Джерело: складено автором на основі [28]

Слід відзначити, що середні експортні ціни на ключові товари українського експорту були нижчими за середньоєвропейські показники. Зокрема, у 2024 р. середня ціна експорту соняшникової олії становила 852 дол. США за тонну, кукурудзи — 171 дол. США, пшениці — 181 дол. США, а залізної руди — 83 дол. США. На відмінності між темпами зростання вартісних і фізичних обсягів експорту України, окрім зниження цін ЄС і нижчих експортних цін українських товарів порівняно з європейськими, впливає ще один важливий фактор — неповернення експортної виручки до країни. За даними НБУ, станом на 1 вересня 2024 р. обсяг такої неповерненої валютної виручки сягнув близько 8 млрд дол. США, що зумовлено перевищенням граничних термінів розрахунків за експортними операціями [29].

Після повномасштабного вторгнення географія вітчизняного експорту товарів до країн ЄС стала менш диверсифікованою. Зокрема, у 2019 р. на Польщу (яка вже тоді була найбільшим торговельним партнером України серед країн ЄС)

припадало лише 13,0% експортних поставок до ЄС, тоді як у 2023 р. ця частка зросла до 20,3%. Відтоді найбільше зросла частка Румунії — з 4,8% до 16,1%, що свідчить про те, що морські порти цієї країни стали головним логістичним хабом для транзиту української продукції на ринки третіх країн [30].

Серед країн призначення для вітчизняного експорту до ЄС також зросла частка Іспанії — з 7,2% до 8,6%. Натомість знизилася частка таких країн, як Німеччина (з 11,5% до 8,6%), Угорщина (з 7,5% до 5,1%) та Нідерланди (з 8,9% до 6,4%), що передусім пов'язано зі скороченням експорту з України кабельних комплектів для транспортних засобів і електричних водонагрівачів для приготування кави або чаю.

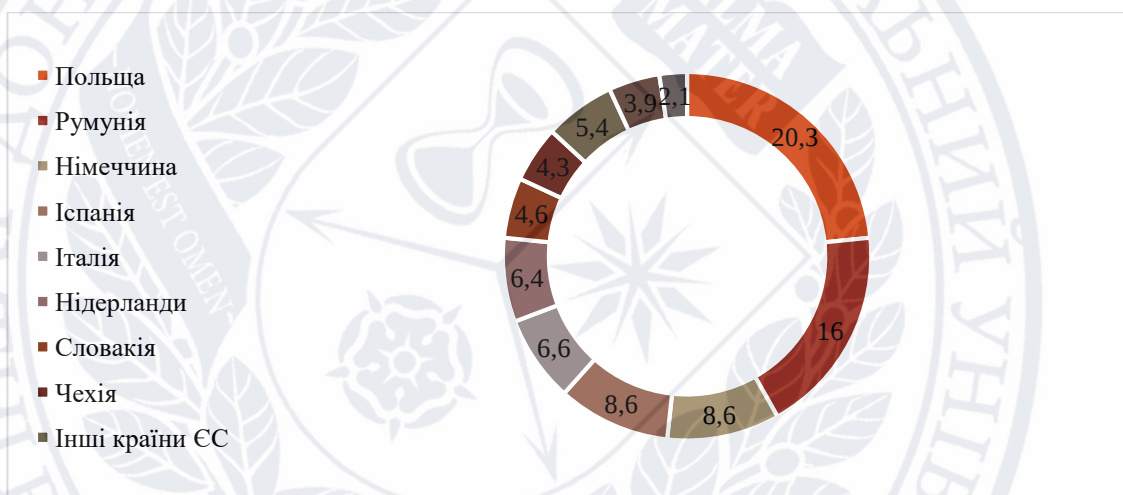

Рисунок 2.5 – Географічна структура експорту товарів України до ЄС у 2023 р.,%

Джерело: складено автором на основі [31]

Найбільшими партнерами України з імпорту товарів серед країн ЄС у 2023 р. були: Польща — 20,2% імпортних поставок з ЄС, Німеччина — 15,6%, Італія — 7,0%, Болгарія — 6,8%, Чехія — 5,5%, Франція — 5,4% та Словаччина — 5,2%. Частка кожної з інших країн у структурі товарного імпорту з ЄС не перевищує п'яти відсотків.

Зовнішньоекономічні послуги є специфічним видом товару, що не підлягає митному контролю і не супроводжується митною декларацією. Вони не мають матеріальної форми, що ускладнює оформлення права власності. Виробництво

та надання таких послуг відбуваються одночасно, що свідчить про нерозривний зв'язок між процесом створення і споживання. Торгівля зовнішньоекономічними послугами базується на операції купівлі-продажу, яка передбачає взаємодію між українськими суб'єктами господарювання та іноземними партнерами (резидентами і нерезидентами). Ці взаємовідносини можуть реалізовуватися як на території України, так і за її межами. Моментом експорту чи імпорту послуг, а також їх обліку, є дата фактичного надання або отримання послуг, що визначається за принципом нарахування. У більшості випадків ця дата збігається з моментом виробництва послуги [32].

Вартість експорту послуг — це сума, що відображає вартість певного виду послуги, яку український суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності надає іноземному партнеру як на території України, так і за її межами, відповідно до укладеного договору (контракту) або домовленостей, оформлених в усній формі. Вартість імпорту послуг — це сума, що відображає вартість певного виду послуги, яку іноземний суб'єкт господарювання надає українському суб'єкту зовнішньоекономічної діяльності, також як на території України, так і за кордоном, відповідно до договору чи контракту, у письмовій або усній формі. Залежно від місця знаходження постачальника та споживача під час надання послуги, з урахуванням їхньої резидентності, Генеральна угода про торгівлю послугами (ГАТС) визначає чотири способи надання послуг:

Спосіб 1. Транскордонне надання. Постачальник і споживач залишаються у своїх країнах, а сама послуга передається «з території однієї держави-члена на територію іншої». Такий механізм подібний до торгівлі товарами, коли продукт або результат діяльності перетинає кордон, але сторони угоди залишаються у своїх країнах.

Спосіб 2. Споживання за кордоном. Цей спосіб передбачає, що споживач отримує послугу за межами своєї країни. Послуга надається на території однієї держави-члена споживачу послуг іншої держави-члена, тобто споживач або його майно перебувають за кордоном. Прикладом є освіта чи медичні послуги, які громадяни отримують в іншій країні.

Спосіб 3. Комерційна присутність. У цьому випадку постачальники послуг створюють філії, відділення або представництва в іншій країні, через які здійснюють свою діяльність. Комерційна присутність на іноземному ринку охоплює не лише юридичних осіб, а й інші організаційні форми, які мають схожі характеристики, наприклад, представництва чи відділення компаній.

Спосіб 4. Присутність фізичних осіб. Цей підхід передбачає, що фізична особа, або сам постачальник послуги (якщо він є самозайнятим), або його працівник, тимчасово перебуває за кордоном для надання послуги без створення постійної комерційної структури [33].

Динаміка торгівлі послугами України до ЄС, сальдо зовнішньої торгівлі послугами представлені на рис. 2.6, 2.7, а динаміка експорту та імпорту послуг до ЄС на рис. 2.8, 2.9.

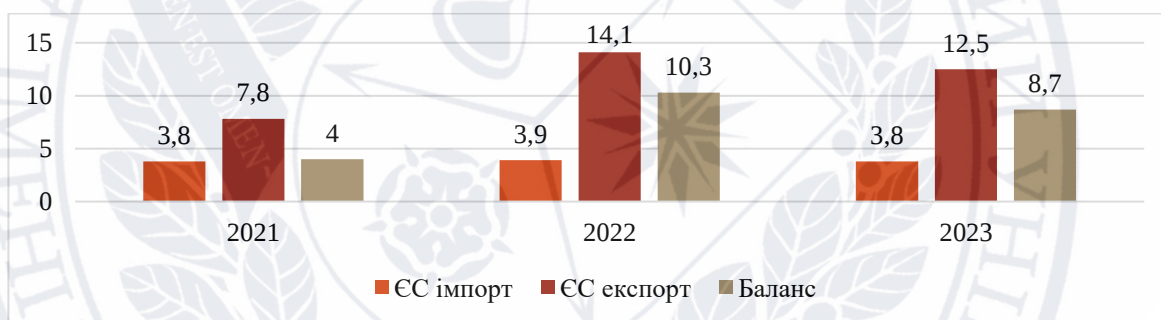

Рисунок 2.6 – Динаміка торгівлі послугами України до ЄС, 2021-2023 рр., млрд євро

Джерело: складено автором на основі [34]

У 2023 р. обсяг експорту українських послуг до країн Європейського Союзу становив 3,62 млрд доларів США, згідно з даними Державної служби статистики України. Цей показник перевищує рівень 2022 р. на 5,2%, проте залишається на 19,5% нижчим, ніж у 2021 р. Для порівняння: у 2022 р. експорт послуг до ЄС становив 3,44 млрд доларів, тоді як у 2021 р. – 4,49 млрд доларів. Частка країн ЄС у загальному обсязі експорту послуг України у 2023 р. зросла до 40,2%, порівняно з 37,5% у 2022 році та 34,2% у 2021 р., що свідчить про поступове посилення ролі європейського ринку для українського сектору послуг.

У 2023 р. імпорт послуг з країн Європейського Союзу досяг 2,34 млрд доларів США, що відображає зростання на 36,3% у порівнянні з 2022 р., хоча й є на 27,6% нижчим за показник 2021 р. Для порівняння, у 2022 р. обсяг імпорту послуг з ЄС становив 1,72 млрд доларів, тоді як у 2021 р. він складав 3,23 млрд доларів. Частка країн ЄС у загальному імпорті послуг України у 2023 р. становила 43,1%, що є зниженням у порівнянні з 2022 р. (57%), але дещо перевищує показник 2021 р. (42,6%).

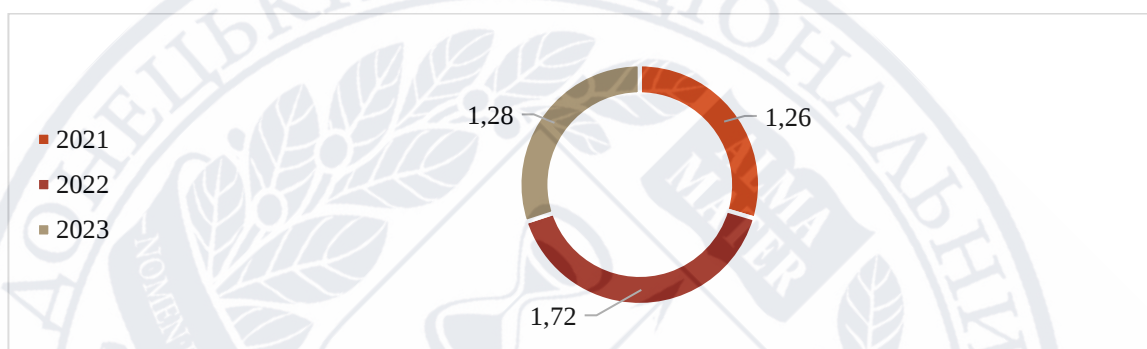

Рисунок 2.7 – Динаміка сальдо зовнішньої торгівлі послугами з ЄС, 2021-2023 рр., млрд дол. США

Джерело: складено автором на основі [34]

У 2023 р. основну частину експорту українських послуг до країн ЄС становили телекомунікаційні, комп'ютерні та інформаційні послуги — на суму 1,25 млрд доларів США, що складає 34,7% від загального обсягу експорту послуг до Євросоюзу. До трійки лідерів також увійшли: транспортні послуги — 941,38 млн доларів (або 26%), послуги з переробки матеріальних ресурсів — 721,22 млн доларів (або 19,9%).

При детальному аналізі структури експорту послуг до країн ЄС, можна відзначити, що найбільші обсяги припали на такі категорії: комп'ютерні послуги — 1,07 млрд доларів США (29,5% загального експорту послуг до ЄС); послуги з переробки товарів для подальшої реалізації за кордоном — 719,91 млн доларів (19,9%); автомобільні транспортні послуги — 380,46 млн доларів (10,5%); професійні та консалтингові послуги — 241,37 млн доларів (6,7%); залізничні

транспортні послуги — 176,48 млн доларів (4,9%). Крім того, інформація щодо експорту послуг річкового та трубопровідного транспорту не була оприлюднена з метою забезпечення статистичної конфіденційності.

Рисунок 2.8 – Експорт українських послуг до країн ЄС, 2023 р.

Джерело: складено автором на основі [35]

У 2023 р. основну частку імпорту послуг з країн ЄС становили транспортні послуги — 777,95 млн доларів США (33,2% від загального обсягу імпорту). До трійки найбільш імпортованих також увійшли: ділові послуги — 413,15 млн доларів (17,7%), послуги у сфері телекомунікацій, комп'ютерні та інформаційні послуги — 274,53 млн доларів (11,7%).

Якщо розглядати окремі категорії послуг, то у 2023 р. з країн ЄС найбільше імпортовано таких: професійні та консалтингові послуги — 296,31 млн доларів (або 12,7% від загального імпорту послуг з ЄС); послуги автомобільного транспорту — 238,83 млн доларів (10,2%); роялті та інші послуги, пов'язані з використанням об'єктів інтелектуальної власності — 213,09 млн доларів (9,1%); комп'ютерні послуги — 186,78 млн доларів (8%); послуги залізничного транспорту — 168,76 млн доларів (7,2%).

Рисунок 2.9 – Імпорт українських послуг до країн ЄС, 2023 р.

Джерело: складено автором на основі [35]

Отже, торгівля послугами між Україною та ЄС продемонструвала позитивну динаміку. Експорт послуг зріс до 3,62 млрд дол. США, тоді як імпорт становив 2,34 млрд дол. США, що забезпечило позитивне сальдо для України. Основу експорту склали комп'ютерні, транспортні та послуги з переробки ресурсів, що свідчить про високий рівень розвитку IT-сектору. Водночас імпорт з ЄС переважно включав транспортні, ділові та інтелектуальні послуги, що відображає технологічну залежність України від європейського ринку. Загалом, Україна утримує стабільні позиції на ринку послуг ЄС, поступово зміцнюючи свою роль у високотехнологічних галузях. Обсяги експорту послуг до країн ЄС зросли до 3,62 млрд дол. США, що на 5,2% більше, ніж у 2022 р. Це свідчить про поступове відновлення ділової активності та збереження значного потенціалу українського сектору послуг на європейському ринку. Найбільшу частку експорту становили телекомунікаційні, комп'ютерні та інформаційні послуги (34,7%), транспортні послуги (26%) та послуги з переробки матеріальних ресурсів (19,9%). У цілому баланс торгівлі послугами з країнами ЄС у 2023 р. для України залишався позитивним, що свідчить про конкурентоспроможність українських постачальників послуг на європейському ринку, особливо в галузях IT, транспорту та переробки ресурсів. Проте структура імпорту вказує на високу

залежність України від європейських ділових і технологічних послуг, що підкреслює необхідність подальшого розвитку власних інноваційних секторів.

2.3 Моделювання впливу Угоди про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС на розвиток зовнішньої торгівлі України

Глобалізаційні тенденції у сучасних міжнародних економічних відносинах сприяють зростанню економічних вигод не лише для транснаціональних компаній, а й для національних економік. Для України поглиблення регіональної інтеграції означає зменшення бар'єрів на шляху виходу до конкурентних ринків країн ЄС. Це, у свою чергу, сприятиме підвищенню конкурентоспроможності українського бізнесу та стимулюватиме модернізацію національної економіки. Угода про асоціацію між Україною та ЄС передбачає скорочення тарифних і нетарифних обмежень, що має на меті активізувати міжнародну економічну співпрацю між сторонами. Одним із перших очікуваних результатів стало збільшення обсягів імпорту та експорту між Україною та країнами ЄС завдяки зниженню митних ставок і нетарифних бар'єрів.

Водночас, українські підприємства зіштовхнулися з низкою викликів, пов'язаних із реалізацією переваг, передбачених угодою, зокрема з необхідністю проходження сертифікації продукції та налагодження партнерських відносин із закордонними компаніями. З огляду на це, особливо актуальним постає аналіз впливу зони вільної торгівлі на динаміку імпорту та експорту України [36].

Для аналізу економічного розвитку України в період до та після підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом розглянемо основні макроекономічні показники України за 2012–2024 роки.

У 2012–2013 рр. спостерігалось відносно високе значення показника (182,59 та 190,5), що відображає стабільний економічний стан України перед початком кризових подій. У 2014–2015 рр. відбулося різке падіння (до 91,03), що пов'язано з анексією Криму, війною на сході та економічною кризою.

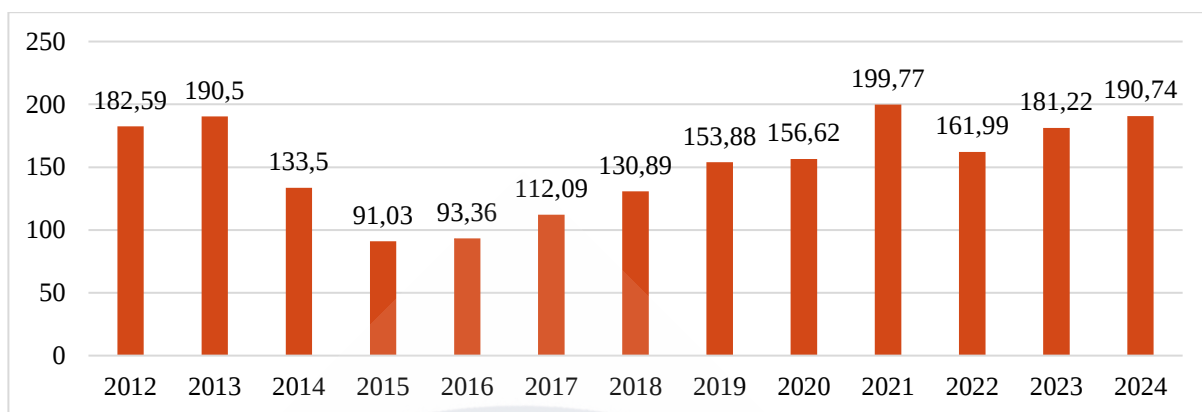

Рисунок 2.10 – Динаміка ВВП України за 2012-2024 рр., трлн грн.

Джерело: складено автором на основі [22]

Період 2016–2019 рр. характеризується поступовим відновленням — показник зріс з 93,36 до 153,88, що свідчить про стабілізацію економічної ситуації. У 2020–2021 рр. відбулося подальше зростання, незважаючи на пандемію COVID-19: у 2021 році зафіксовано пік — 199,77 що свідчить про активізацію зовнішньоекономічної діяльності. У 2022 р. через повномасштабну війну спостерігається спад до 161,99 проте у 2023–2024 рр. показники знову зростають до 190,74 що демонструє поступове відновлення економічних процесів і стійкість української економіки навіть в умовах воєнних дій [36].

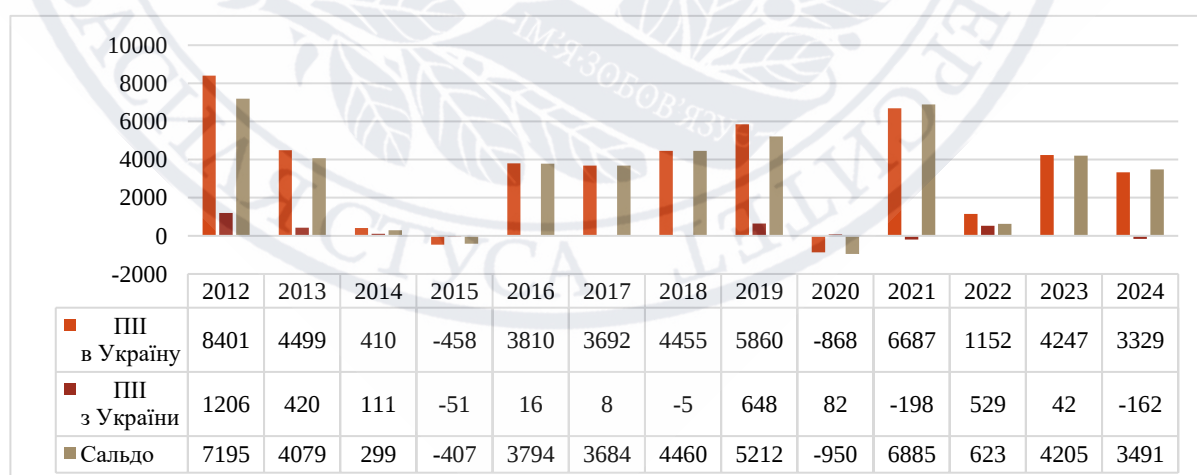

Рисунок 2.11 – Прямі іноземні інвестиції в Україні 2012-2024 рр.,

млн дол. США

Джерело: складено автором на основі [37]

За даними Національного банку України, у 2024 р. обсяг прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в Україну склав 3,33 млрд дол США, що на 25% менше порівняно з 2023 роком. З цієї суми 71,6% (приблизно 2,38 млрд дол США) становили реінвестовані доходи іноземних компаній, що працюють в Україні. Однак, порівняно з попереднім роком, сума реінвестованих доходів зменшилася на 30%. У 2024 р. ЄС став найбільшим бюджетним донором України, надавши 17,3 млрд дол США згідно з даними Міністерства фінансів України, у 2024 р. основними партнерами України були ЄС, США, МВФ, Світовий банк та інші країни, зокрема Польща була одним із найбільших покупців української продукції в ЄС, з часткою в експорті, що зросла з 20% до 24% у 2022 р.

Угода про асоціацію між Україною та ЄС є наймасштабнішим міжнародно-правовим документом в історії незалежної України. Вона визначає комплексний план реформ на наступне десятиліття, охоплюючи майже всі сфери економічного та політичного життя країни. Тимчасове застосування Угоди розпочалося у листопаді 2014 р., а положення про Поглиблену та всеосяжну зону вільної торгівлі (ПВЗВТ) набули чинності у січні 2016 р. За інформацією Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, це відкриває для українських підприємств доступ до ринку з понад 500 мільйонами потенційних споживачів. Положення ПВЗВТ спрямовані на лібералізацію торгівлі товарами й послугами, забезпечення вільного руху робочої сили та капіталу, а також поступову гармонізацію українського законодавства та нормативно-регуляторної бази з європейськими стандартами [36].

Одним із головних завдань у процесі створення Поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі (ПВЗВТ) є: скасування ввізних мит на більшість товарів, що імпортуються між Україною та Європейським Союзом; спрощення умов інтеграції на ринок послуг для обох сторін; прискорення процедур здійснення експортно-імпортних операцій і зниження їх вартості; узгодження санітарних, фітосанітарних норм та технічних регламентів; впровадження європейських стандартів і процедур у сфері державних закупівель; встановлення чітких правил визначення походження товарів; посилення контролю з метою запобігання

шахрайству, контрабанді та іншим порушенням під час транскордонного переміщення вантажів; удосконалення механізмів захисту прав інтелектуальної власності [38].

Якщо розглядати торговельно-економічне співробітництво України з ЄС, то можна побачити, що ЄС залишається головним торговельним партнером України. За даними Євростату та українських статистичних органів, обсяг торгівлі товарами між Україною та ЄС у 2024 р. склав приблизно 67,2 млрд євро. Експорт українських товарів до ЄС у 2024 р. становив близько 24,5 млрд євро, що складає більше ніж половину від загального експорту країни. Імпорт з ЄС становив приблизно 42,7 млрд євро. У результаті країни-члени ЄС отримали торговий профіцит із Україною розміром близько 18,3 млрд євро. Ефективність розвитку торговельних відносин України з країнами Європейського Союзу в умовах дії ПВЗВТ безпосередньо відображається через низку зовнішньоторговельних показників, зокрема через індекс відкритості торгівлі.

Рисунок 2.11 – Індекс відкритості торгівлі України та ЄС, 2016-2023 рр., %

Джерело: складено автором на основі [39]

Останнє значення за 2023 р. становить 77,04%, що є зниженням порівняно з 87,4% у 2022 р. Для порівняння, світовий середній показник становить 94,91% (на основі даних із 153 країн). Історично середнє значення для України в період із 1989 по 2023 рік становить 89%. Мінімальне значення — 45,97% — було зафіксовано у 1992 р., а максимальне — 115,74% — у 2000 р.

Зростання індексу відкритості торгівлі України у напрямку ЄС свідчить про пріоритетність торговельно-економічних зв'язків саме з країнами Європейського Союзу, що дозволило компенсувати скорочення обсягів торгівлі з іншими державами.

Таблиця 2.3 – Індекс схожості експорту України та країн ЄС-27 за товарною номенклатурою (ESIc), географічними напрямками (ESId) та комбінований (CESI), товарні групи ГС 2001, 2020 рр.

№	Назва країни	2001			2020			Δ2001-2020		
		ESIc	ESId	CESI	ESIc	ESId	CESI	ESIc	ESId	CESI
1	Австрія	43,88	38,62	41,25	37,09	42,98	40,04	-6,79	4,36	1,21
2	Бельгія	44,27	33,54	38,91	32,95	41,63	37,29	11,32	8,09	1,62
3	Болгарія	53,25	45,05	49,15	45,61	51,12	48,37	-7,64	6,07	-0,78
4	Угорщина	38,68	35,72	37,2	31,67	43,83	37,75	-7,01	8,11	0,55
5	Німеччина	39,6	38,22	38,91	31,7	52,11	41,91	-7,9	13,89	3
6	Греція	43,48	45,88	44,68	32,24	49,9	41,01	-11,24	4,02	-3,61
7	Данія	44,49	31,95	38,22	33,41	37,83	35,83	-11,08	5,88	-2,6
8	Ірландія	25,77	28,44	27,11	20,49	33,73	27,11	-5,28	5,29	0
9	Іспанія	42,63	34,02	38,33	34,97	20,61	27,79	-7,66	-13,41	-10,5
10	Італія	41,18	39,32	40,25	32,47	45,54	39,01	-8,71	6,22	-1,24
11	Кіпр	36,39	39,41	37,9	20,89	36,32	28,61	-15,5	-3,09	-9,29
12	Латвія	38,02	33,71	35,87	42,67	42,79	42,73	4,65	9,08	6,86
13	Литва	40,9	40,37	40,64	40,78	47,17	43,98	-0,12	6,8	3,34
14	Люксембург	52,96	29,15	1,06	36,62	38,93	37,78	-16,34	9,78	-3,28
15	Мальта	17,13	24,36	20,75	17,89	39,76	28,83	7,76	15,4	8,08
116	Нідерланди	42,19	31,91	37,05	34,47	37,89	36,15	-7,72	5,91	-0,9
17	Польща	49,13	36,92	43,03	36,22	44,44	40,33	-12,91	7,52	-2,7
18	Португалія	36,1	26,89	31,5	34,99	35,98	35,49	-1,11	9,09	3,99
19	Румунія	48,89	43,78	46,34	37,19	45,38	41,29	-11,7	1,6	-5,05
20	Словаччина	52,67	32,96	42,82	31,25	45,6	38,43	21,42	12,64	-4,39
21	Словенія	39,77	36,26	38,02	31,89	41,01	36,45	-7,88	4,75	-1,57
22	Фінляндія	36,58	45,28	40,93	35,32	46,55	40,94	-1,26	1,27	0,01
23	Франція	41,6	38,3	39,95	34,43	46,64	40,54	-7,17	8,34	0,59
24	Хорватія	42,6	28,7	35,65	39,48	38,64	39,06	-3,12	9,94	3,41
25	Чехія	42,28	35,25	38,77	31,23	46,02	38,63	-11,05	10,77	-0,14
26	Швеція	40,08	35,99	38,04	35,1	43,15	39,13	-4,98	7,16	1,09
27	Естонія	39,96	33,79	36,88	36,13	37,74	36,94	-3,83	3,95	0,06

Джерело: складено автором на основі [26]

Оскільки офіційно оновлені розрахунки індексів схожості експорту (ESI) між Україною та країнами ЄС-27 після 2020 р. не оприлюднювались, у

дослідженні використано останні доступні дані, які є загальноприйнятими у наукових джерелах

Найбільш подібною до України за товарною номенклатурою у 2001 р. та 2020 р. була Болгарія — 53,25 та 45,61 відповідно. За географічними напрямками у 2001 р. найбільшу схожість спостерігали з Грецією (45,88), а у 2020 р. — з Німеччиною (52,11).

За комбінованим показником, що враховує обидва попередні індекси, основним конкурентом України залишалася Болгарія (49,15 у 2001 р. та 48,37 у 2020 р.).

Динаміка індексу схожості експорту демонструє певні тенденції.

Спостерігається зниження схожості експортного портфеля України з провідними світовими експортерами за товарною номенклатурою — середнє значення індексу для 27 країн зменшилося з 41,28 у 2001 р. до 33,67 у 2020 р. Водночас зростає схожість за географічною структурою експорту — середній показник підвищився з 35,70 у 2001 р. до 41,97 у 2020 р.

Такі зміни зумовлені трансформацією товарної структури українського експорту, зниженням рівня його диверсифікації та зосередженням на сировинних товарах, які менш характерні для експорту країн ЄС та провідних економік світу.

Порушення експортних маршрутів, обмежений доступ до світових ринків, високі логістичні витрати та торгова підтримка з боку ЄС призвели до розширення присутності української сільськогосподарської продукції на ринку Європейського Союзу. Частка ЄС у структурі агропродовольчого експорту України зросла до 52% у 2024 р. порівняно з 28% у 2021 р.

Водночас роль України в агропродовольчій торгівлі та продовольчій безпеці ЄС значно посилилася. У 2024 р. Україна стала третім за обсягом постачальником агропродовольчої продукції до ЄС, її частка у вартості імпорту ЄС сягнула 8% (13 млрд. євро) проти 5% у 2021 р. (6,9 млрд. євро).

Для окремих товарів ця частка була значно вищою (рис. 2.13).

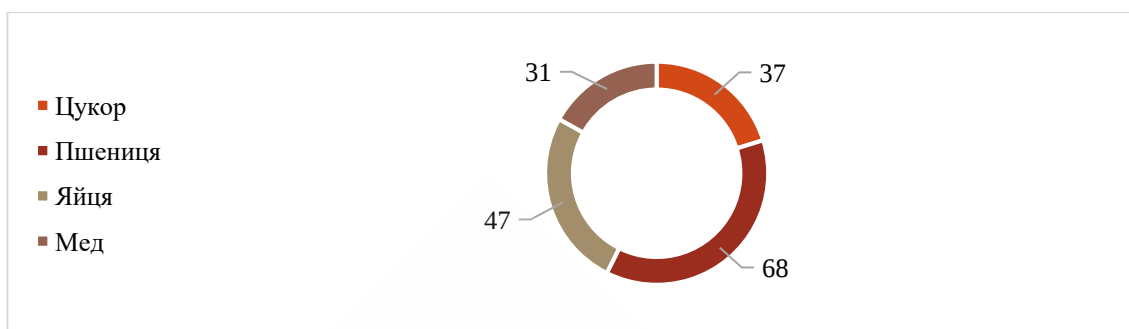

Рисунок 2.13 – Частка експорту агропродовольчої продукції до ЄС 2024 р., %

Джерело: складено автором на основі [40]

Серед заходів АТЗ найбільш значущим для України стало призупинення дії тарифних квот (TRQ). Сукупна вартість агропродовольчої продукції, що підпадала під TRQ, у 2024 році становила 5,4 млрд євро, або близько 22% від загального експорту до ЄС та 42% від загального агропродовольчого експорту до ЄС. Для решти українських товарів доступ на ринок ЄС уже був повністю лібералізований у межах Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВЗВТ, DCFTA). Найбільше зростання обсягів експорту, значно вище за початкові квоти, спостерігалось у таких товарних групах: пшениця, кукурудза, ячмінь, овес, цукор, яйця, м'ясо птиці, яблучний сік і сухе молоко. Також помітно збільшився експорт переробленої продукції з більшою доданою вартістю, зокрема переробленого цукру, молочних і зернових виробів (борошно, крупи, вершкове масло, згущене молоко).

Торгівля агропродовольчими товарами — лише частина ширшої картини. Загалом автономні торговельні заходи (АТЗ) мали позитивний вплив на загальний обсяг торгівлі України з ЄС, особливо в аграрному секторі, і допомогли частково компенсувати різке скорочення експорту промислової продукції до ЄС, зокрема металів та руд. Це сприяло тому, що загальний обсяг українського експорту до ЄС залишився майже стабільним під час війни — 24,5 млрд євро у 2024 р. проти 4,1 млрд євро у 2021 р. Після початку російського вторгнення експорт товарів ЄС до України суттєво зріс — з 28,3 млрд євро у 2021 р. до 42,8 млрд євро у 2024 р. Унаслідок цього загальне позитивне сальдо торгівлі ЄС з

Україною зросло з 4,3 млрд євро у 2021 р. до 18,3 млрд євро у 2024 р., що пояснюється значним розширенням експорту промислової продукції з ЄС, насамперед палива, електричних машин, транспортних засобів, обладнання, зброї та боєприпасів. Держави-члени ЄС також експортують до України різноманітні харчові та перероблені аграрні товари, включно з молочною продукцією, свіжими фруктами й овочами, м'ясом та м'ясними виробами [41].

Більша частина цього зростання зосереджена у сусідніх країнах-членах ЄС. Після вторгнення росії Україна стала дедалі важливішим експортним ринком і напрямом інвестицій для своїх сусідів.

Зокрема, позитивне сальдо торгівлі Польщі з Україною зросло з 2,1 млрд євро у 2021 р. до понад 8 млрд євро у 2024 р., тоді як сальдо Угорщини — з 991 млн євро до 2,2 млрд євро відповідно.

Крім того, ці сусідні держави стали ключовими логістичними та транзитними центрами для торгівлі України з ЄС та світовими ринками, що створило нові значні бізнес-можливості.

Водночас український аграрний експорт сприяв розвитку європейської переробної промисловості, зокрема у виробництві м'яса, молочних і перероблених харчових продуктів, що зміцнило ланцюги постачання агропродовольчої продукції між Україною та ЄС [35].

Далі за допомогою кореляційно-регресійного аналізу проведемо дослідження впливу ряду факторів на ВВП України. За допомогою методу лінійної регресії будуть здійснені відповідні розрахунки.

Розрахунки проводитимуться із використанням програмного забезпечення Microsoft Excel.

Припускається, що такі фактори, як обсяг експорту з країн ЄС (x_1), інвестицій з країн ЄС (x_2), імпорт з країн ЄС (3), інфляція (X_4), обмінний курс гривні до євро (x_5), відкритість торгівлі (x_6), індекс промислового виробництва (x_7) та облікова ставка НБУ (x_8) можуть впливати на результуючий показник — ВВП України (y). У наступній таблиці подано вихідні дані, необхідні для проведення аналізу.

Таблиця 2.4 – Аналітичний матеріал для побудови лінійної регресії за 2012-2024 рр.

Рік	ВВП, трлн грн. (у)	Експорт у країни ЄС, млн дол. США (х1)	Інвестиції з ЄС, млн дол. США (х2)	Імпорт України з країн ЄС, млн дол. США (х3)	Інфляція, % (х4)	Обмінний курс гривні до євро (х5)	Відкритість торгівлі (х6)	Індекс промислового виробництва, % (х7)	Облікова ставка НБУ, % (х8)
2012	182,59	17081	4477	26156	8	7,9	23679,82913	94,4	7,75
2013	190,5	16758	3300	27046	4,3	7,99	22994,22572	99	7
2014	133,5	17002	308	21069	15,9	11,89	28517,603	82,8	12,5
2015	91,03	10127	2231	13188	38,9	21,84	25612,43546	98,4	22
2016	93,36	10414	3304	14733	17,1	25,55	26935,51842	103,1	14
2017	112,09	13676	2495	15054	22,1	26,6	25631,18922	97,1	13,5
2018	130,89	15778	2189	20262	15,4	27,2	27534,57101	95,3	18
2019	153,88	16535	4335	22339	8,2	25,85	25262,54224	91,7	15,5
2020	156,62	14616	-651	21483	10,3	26,96	23048,78049	104,5	6
2021	199,77	22872	5015	26954	24,8	27,3	24941,68294	7,8	8,5
2022	161,99	24819	864	25516	34,9	32,34	31072,90573	55,3	25
2023	181,22	21927	3071	31235	19,9	36,57	29335,61417	123,8	16
2024	190,74	22162	675	34077	12,3	40,15	29484,63878	93	13

Джерело: складено автором за допомогою програмного забезпечення Microsoft Excel

Перед побудовою економетричної моделі за допомогою функції «КОРЕЛ» в Microsoft Excel визначимо найбільший зв'язок між залежною змінною у та незалежними змінними х1, х2, х3, х4, х5, х6, х7, х8. Результати кореляційного аналізу надано в наступній таблиці у вигляді матриці (табл. 2.5).

Таблиця 2.5 – Матриця кореляційного аналізу взаємозв'язку між результуючою змінною у та факторними змінними х1, х2, х3, х4, х5, х6, х7, х8

	у	х1	х2	х3	х4	х	х6	х7	х8
у	1								
х1	0,188909	1							
х2	0,924963	0,034051	1						
х3	-0,40054	-0,11463	-0,33958	1					
х4	0,158029	-0,18767	0,309936	0,406443	1				
х5	-0,05646	-0,35535	0,253757	0,437419	0,586039	1			
х6	-0,32551	-0,23952	-0,14831	-0,34098	-0,25415	-0,04468	1		
х7	-0,44986	-0,1613	-0,24906	0,735956	0,393568	0,695331	0,010608	1	
х8	0,797652	-0,00908	0,843931	0,051981	0,522647	0,490015	-0,49334	0,064639	1

Джерело: складено автором за допомогою програмного забезпечення Microsoft Excel

Для проведення аналізу було застосовано метод множинної лінійної регресії. Розрахунки виконано за допомогою інструменту «Регресія» з пакету «Аналіз даних» у програмі MS Excel. На рис. 2.14 наведені отримані результати регресійного моделювання.

SUMMARY OUTPUT								
<i>Regression Statistics</i>								
Multiple R	0,82142							
R Square	0,67473							
Adjusted R Square	0,60967							
Standard Error	23,3176							
Observations	13							
ANOVA								
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>			
Regression	2	11278,4541	5639,23	10,3717	0,003641117			
Residual	10	5437,106931	543,711					
Total	12	16715,56103						
	<i>Coefficient</i>	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>	<i>Lower 95%</i>	<i>Upper 95%</i>	<i>Lower 95,0%</i>	<i>Upper 95,0%</i>
Intercept	30,5024	27,69311806	1,10144	0,29651	-31,2017369	92,206488	-31,201737	92,2064877
X Variable 1	0,00647	0,001460064	4,43242	0,00127	0,003218392	0,0097248	0,00321839	0,00972484
X Variable 2	0,00422	0,003883042	1,08766	0,30227	-0,00442854	0,0128754	-0,0044285	0,01287537

Рисунок 2.14 – Звіт функції «Регресія» в середовищі Excel

Джерело: складено автором за допомогою програмного забезпечення Microsoft Excel

Отже, оскільки рівняння лінійної регресії має наступний вигляд:

$$Y = b_0 + b_1 * x_1 + \dots b_n * x_n \quad (2.1)$$

Для подальших розрахунків необхідно визначити коефіцієнти = b_0 та b_1 . Зазначені коефіцієнти були обчислені за допомогою функції «ЛИНЕЙН» у Microsoft Excel. Отримані результати наведено у таблиці нижче.

Таблиця 2.6 – Розраховані коефіцієнти лінійної регресійної моделі

b_2	b_1	b_0
0,004223	0,006472	30,50238

Джерело: складено автором за допомогою програмного забезпечення Microsoft Excel

Рівняння регресії має наступний вигляд:

$$Y = 30,50238 + 0,006472x_1 + 0,004223x_2 \quad (2.2)$$

Далі, підставивши розраховані коефіцієнти у рівняння, можна отримати прогнозні значення залежної змінної у. Результати лінійної регресії наведено у наступній таблиці.

Таблиця 2.7 – Результати лінійної регресії

Рік	ВВП, трлн грн. (y)	Експорт у країни ЄС, млн дол. США (x1)	Інвестиції з ЄС, млн дол. США, (x2)	Y розрах*
2012	182,59	17081	4477	159,9523
2013	190,5	16758	3300	152,891
2014	133,5	17002	308	141,8336
2015	91,03	10127	2231	105,4629
2016	93,36	10414	3304	111,852
2017	112,09	13676	2495	129,5456
2018	130,89	15778	2189	141,8566
2019	153,88	16535	4335	155,8191
2020	156,62	14616	-651	122,3421
2021	199,77	22872	5015	199,7016
2022	161,99	24819	864	194,7705
2023	181,22	21927	3071	185,3756
2024	190,74	22162	675	176,7772

Джерело: складено автором за допомогою програмного забезпечення Microsoft Excel

Для візуальної перевірки адекватності моделі нанесемо на графік (рис. 2.15) фактичні значення ВВП (y) та розрахункові значення ВВП (y розрах*). Інтерпретація отриманих результатів показує, що серед обраних факторів, які потенційно впливають на ВВП України, найбільший вплив справляє експорт товарів до країн ЄС, зокрема фактор x1. Цю гіпотезу підтверджено за допомогою побудови економетричної моделі лінійної регресії та графічного відображення результатів. Модель визнається адекватною, оскільки розрахункові значення y_розрах на графіку майже повторюють траєкторію фактичних значень ВВП.

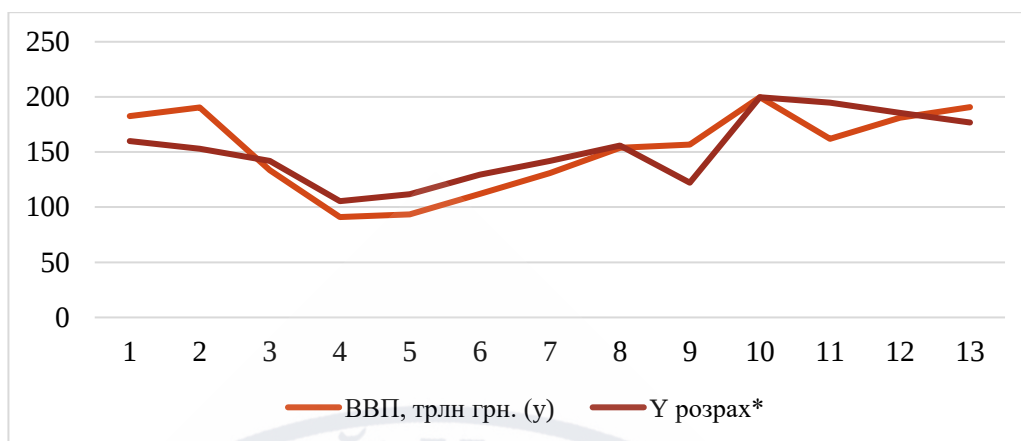

Рисунок 2.15 – Графічне зображення результатів лінійної регресійної моделі

Джерело: складено автором за допомогою програмного забезпечення Microsoft Excel

Перевірка моделі на наявність мультиколінеарності продемонструвала достатньо високі кореляції між окремими пояснюючими змінними, особливо між експортом та імпортом, між інфляцією та курсом гривні, а також між промисловим виробництвом і обмінним курсом. Це означає, що частина факторів має взаємозалежний характер, і їхній вплив на ВВП може перекриватися. Попри це, модель зберігає економічну інтерпретацію та показує статистично значущі результати.

Нині, завдяки Угоді про вільну торгівлю, ЄС є головним торговельним партнером України. Попри позитивні зрушення, залишається дефіцит у торгівлі товарами через значну частку імпорту продукції з високою доданою вартістю. Освоєння нових ринків українськими експортерами ускладнюється тривалим процесом приведення продукції до європейських стандартів. Одним із перспективних напрямів вирішення проблеми є посилення орієнтації на експорт продукції з високою доданою вартістю, виготовленої харчовою та переробною промисловістю. Особливо актуальна диверсифікація експорту м'ясної та молочної продукції, яка раніше була орієнтована на російський ринок.

Отже, проведений аналіз дозволяє стверджувати, що стан зовнішньої торгівлі України з країнами ЄС є неоднозначним. По-перше, незважаючи на зростання поставок до ЄС, структура українського експорту залишається

переважно сировинною та низькотехнологічною, що створює ризики через коливання цін. По-друге, зниження ввізних мит ЄС не призвело до істотних змін у структурі зовнішньої торгівлі: імпорт сировини з України та високотехнологічний експорт до ЄС зберігаються. По-третє, спостерігається від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі за більшістю товарних груп, що негативно впливає на платіжний баланс та економічне зростання. Проведене економетричне моделювання дало можливість комплексно оцінити вплив ключових макроекономічних і зовнішньоекономічних чинників на формування ВВП України у 2012–2024 рр. Отримані результати демонструють, що економічне зростання України значною мірою залежить від інтенсивності торговельно-економічних відносин з країнами ЄС та загального стану внутрішньої макроекономічної стабільності.

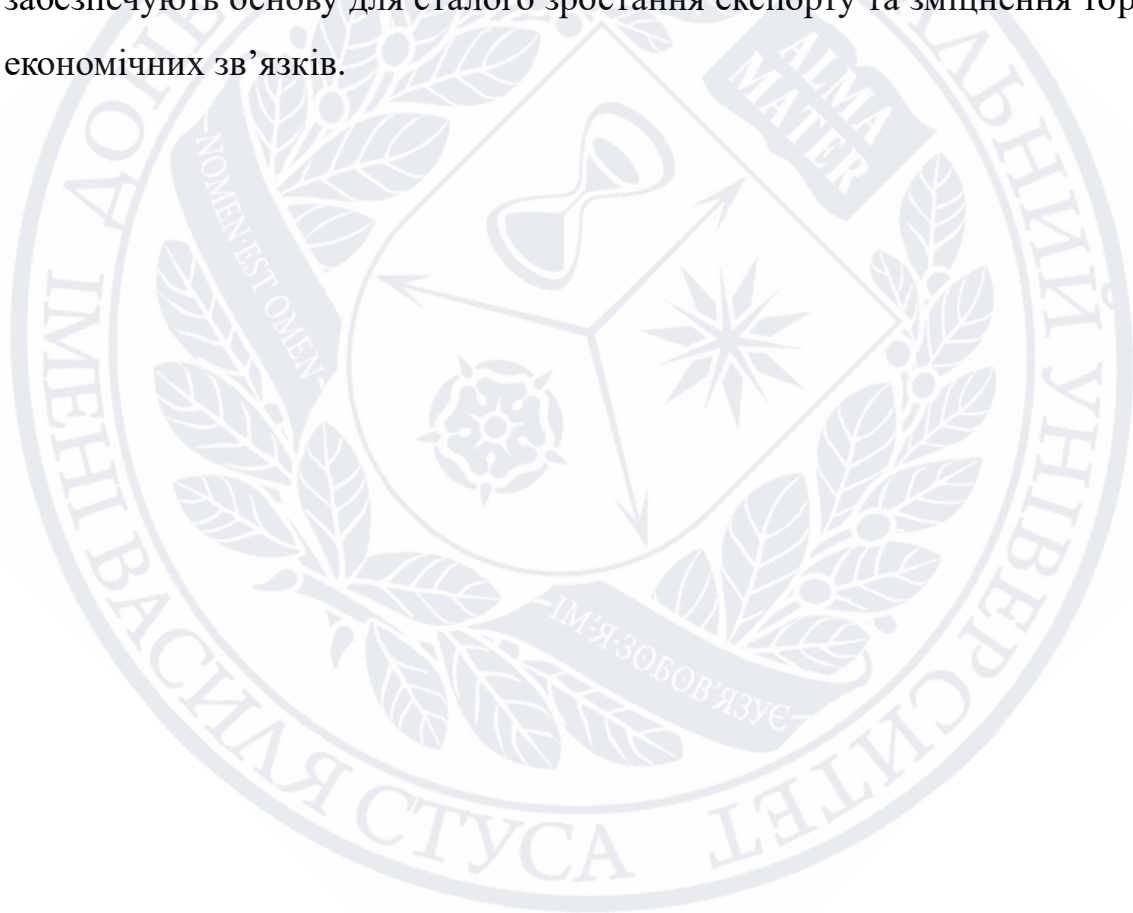
Висновки до розділу 2

Аналіз експортного потенціалу України та особливостей його реалізації у торговельно-економічних відносинах із країнами Європейського Союзу показує, що українська економіка має значні ресурси для розширення зовнішньоекономічної діяльності та нарощування експорту високотехнологічної та продукції з високою доданою вартістю. Незважаючи на виклики, пов'язані із глобальною конкуренцією та внутрішніми економічними трансформаціями, структура українського експорту демонструє потенціал для задоволення попиту європейських ринків у різних товарних групах. Найбільш перспективними для експорту до ЄС є товари аграрного сектору, металургії, машинобудування, хімічної та деревообробної промисловості.

Результати кореляційно-регресійного аналізу показали, що серед обраних факторів, які потенційно впливають на ВВП України, найбільший вплив справляє експорт товарів до країн ЄС, зокрема фактор x_1 . Цю гіпотезу підтверджено за допомогою побудови економетричної моделі лінійної регресії та графічного відображення результатів. Модель визнається адекватною, оскільки розрахункові

значення у_розрах на графіку майже повторюють траєкторію фактичних значень ВВП.

Дослідження також підтвердило, що ефективна реалізація експортного потенціалу України потребує комплексного підходу: поєднання розвитку внутрішньої інфраструктури, підвищення якості та технологічної складності продукції, а також активного використання положень Угоди про асоціацію та Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВЗВТ) з ЄС. Гармонізація законодавства, усунення нетарифних бар'єрів та створення умов для інтеграції українських підприємств у європейські виробничо-логістичні ланцюги забезпечують основу для сталого зростання експорту та зміцнення торговельно-економічних зв'язків.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ У ВІДНОСИНАХ З КРАЇНАМИ ЄС

3.1 Проблеми розвитку експортного потенціалу України

Залучення міжнародної підтримки та співпраця з міжнародними організаціями й компаніями, зокрема з країнами ЄС, можуть значно зміцнити можливості розвитку експортного потенціалу України. Інвестиції в сучасні технології та адаптація до міжнародних стандартів є необхідними передумовами успішної інтеграції України у світову економіку та підвищення її конкурентоспроможності. Посилення торговельної спроможності та експортного потенціалу є ключовим завданням на шляху економічної інтеграції. Українська економіка, попри свій значний потенціал у сфері міжнародної торгівлі, все ще стикається з низкою бар'єрів, які обмежують його повну реалізацію. Основним чинником, що визначає сучасний стан і динаміку розвитку українського експорту (табл. 3.1), є повномасштабна війна, розв'язана Росією проти України.

Таблиця 3.1 – Внутрішні фактори, що визначають структуру та обсяги українського експорту

№	Недосконалість норм українського законодавства у сфері регулювання та розвитку експортної діяльності порівняно з міжнародними стандартами.
1	Низький рівень конкурентоспроможності вітчизняної промислової продукції
2	Складний фінансовий стан більшості підприємств обробної промисловості та конверсійних виробництв, що фактично унеможливорює інвестування у перспективні, експортоорієнтовані проекти за рахунок власних ресурсів
3	Штучне обмеження валютного курсу в межах «валютного коридору», яке зменшує можливості використання курсового чинника для стимулювання експорту
4	Недостатній розвиток національних систем сертифікації та контролю якості експортної продукції на тлі посилення вимог до споживчих, екологічних та безпекових характеристик товарів на ринках розвинених країн
5	Випереджальне зростання цін на продукцію та послуги природних монополій у порівнянні з підвищенням вартості продукції обробної промисловості та агропромислового комплексу
6	Брак спеціальних знань і практичного досвіду у сфері експортної діяльності серед більшості українських підприємців, а також слабка координація їхньої діяльності на зовнішніх ринках

Джерело: складено автором на основі [43]

Саме воєнні дії стали вирішальним фактором, який спричинив глибоку кризу у виробництві, логістиці, фінансах та інституційному середовищі. Руйнування промислових та інфраструктурних об'єктів, блокування портів, перебої в енергопостачанні, втрата частини ринків збуту й вимушена релокація підприємств у безпечніші регіони призвели до значного скорочення експортних можливостей країни. На цьому тлі внутрішні проблеми лише посилилися. Серед найважливіших внутрішніх чинників, що перешкоджають ефективному розвитку експортного потенціалу України, варто виокремити такі: недосконалість законодавчої бази у сфері регулювання та стимулювання експорту, яка не повністю відповідає міжнародним стандартам і практикам; низьку конкурентоспроможність значної частини української промислової продукції; складний фінансовий стан підприємств, що унеможлиблює інвестування у перспективні, експортоорієнтовані проекти за рахунок власних коштів; штучне утримання валютного курсу в межах «валютного коридору», яке обмежує використання курсової політики як інструменту підтримки експорту; недостатній розвиток систем сертифікації та контролю якості продукції, що ускладнює вихід українських товарів на ринки з високими екологічними та технічними вимогами; дисбаланс цінової динаміки, коли зростання цін на послуги природних монополій випереджає зростання цін у промисловості й агросекторі; брак кваліфікованих кадрів і досвіду зовнішньоекономічної діяльності, недостатню координацію між українськими експортерами на міжнародних ринках [43].

Окрім постійної «податкової проблеми», український експорт стикається з низкою системних викликів, які істотно обмежують його розвиток. Серед основних проблем варто виокремити такі:

- сировинна спрямованість і вузька спеціалізація експорту. Значна частина українського експорту має переважно сировинний характер, тоді як готову продукцію з цієї сировини Україна часто змушена імпортувати. Наприклад, при позитивному сальдо торгівлі сировиною для виробництва шкіри, за статтею готових шкіряних виробів спостерігається від'ємне сальдо;

- недостатній рівень інвестування у модернізацію виробництва та дефіцит сучасних технологій. Експортоорієнтовані підприємства здебільшого фінансують інновації за рахунок власних коштів, тоді як обсяги іноземних інвестицій у цю сферу постійно скорочуються. Це гальмує технічне оновлення і впровадження високотехнологічних процесів;

- дисбаланси у двосторонній торгівлі з ключовими партнерами. Існують суттєві диспропорції між експортом і імпортом у торговельних відносинах з окремими країнами ЄС, що свідчить про слабку конкурентоспроможність на окремих ринках;

- низька конкурентоспроможність продукції через високу ресурсо- та енерговитратність виробництва. Високі витрати на енергоносії, застарілі технології та неефективне використання ресурсів призводять до збільшення собівартості продукції та зниження її привабливості на міжнародних ринках [44].

Починаючи з 2022 року і до сьогодні, український експорт зіштовхується з масштабними викликами, що впливають на його динаміку та структуру. Найбільш відчутним став початок 2022 р., коли військова агресія призвела до руйнування транспортної та виробничої інфраструктури, блокування державних кордонів, морських портів, знищення низки промислових об'єктів, зокрема металургійних підприємств. Це спричинило зниження експортного потенціалу України. Додатковими бар'єрами стали блокування польського кордону, ускладнення транзиту через інші країни ЄС, що створило труднощі як для України, так і для її торговельних партнерів. Зростання транспортних витрат, логістичні обмеження призвели до зниження конкурентоспроможності українських товарів на світових ринках. Економічна нестабільність, скорочення обсягів інвестицій, втрати у виробничому секторі обмежили можливості подальшого розвитку експортоорієнтованих галузей. У сільському господарстві бойові дії та мінування земель спричинили значні втрати врожаїв, скорочення поставок аграрної продукції за кордон. У сукупності це зумовило необхідність формування нових стратегічних підходів до підтримки та розвитку експорту,

спрямованих на зміцнення економічної стійкості, відновлення експортного потенціалу [44].

Водночас слід враховувати постійний дисбаланс у зовнішній торгівлі України. Починаючи з 1991 р., обсяги імпорту стабільно перевищують обсяги експорту, що свідчить про наявність системних ризиків для національної економіки. Така тенденція може призводити до ослаблення курсу національної валюти та зростання залежності від зовнішніх джерел фінансування. Особливо гостро ця проблема проявляється в умовах обмеженого надходження іноземної валюти — зокрема, у формі інвестицій чи грошових переказів від українців за кордоном, що стає особливо актуальним викликом у період війни [45].

У 2022 р. Україна зіткнулася з численними викликами у сфері зовнішньої торгівлі, що позначилися як на експорті товарів, так і на послугах. Поряд із труднощами, які виникли у секторі агропромислового експорту — одному з ключових напрямів національної економіки, важливо зосередити увагу й на розвитку експорту послуг, що становлять вагомую частину економічної діяльності країни. Зокрема, у 2022 році обсяг експорту послуг України становив 9,2 млрд доларів США, що на 28,3% менше, ніж у попередньому році. Найбільшу частку в структурі експорту послуг займали телекомунікаційні, комп'ютерні та інформаційні послуги — 40,5% від загального обсягу (3,7 млрд дол. США), транспортні послуги — 32,3% (3 млрд дол. США), послуги ділового характеру — 11,2% (1 млрд дол. США).

Як до, так і після початку повномасштабного вторгнення, найбільша частка експорту товарів України припадала на м. Київ, де у 2021 р. вона становила 22,5%, а у 2024 році — 27,3% (рис. 3.1). Попри воєнні виклики, столиця продемонструвала помітне зростання експортної активності, що свідчить про концентрацію бізнесу, фінансових і логістичних центрів саме в Києві. Водночас низка регіонів зазнала суттєвого скорочення обсягів експорту. Зокрема, Дніпропетровська область, яка у 2021 році займала провідні позиції (17,9%), у 2024 році показала зниження до 14,3%, а Донецька область втратила майже весь експортний потенціал — із 10,3% до 0,2%. Миколаївська область також зазнала

серйозного падіння — із 5,1% до 2,1%, що пов'язано з руйнуванням портової інфраструктури. Схожа тенденція спостерігається в Запорізькій (–3%), Харківській (–0,9%) та Полтавській (незначне зниження) областях [46].

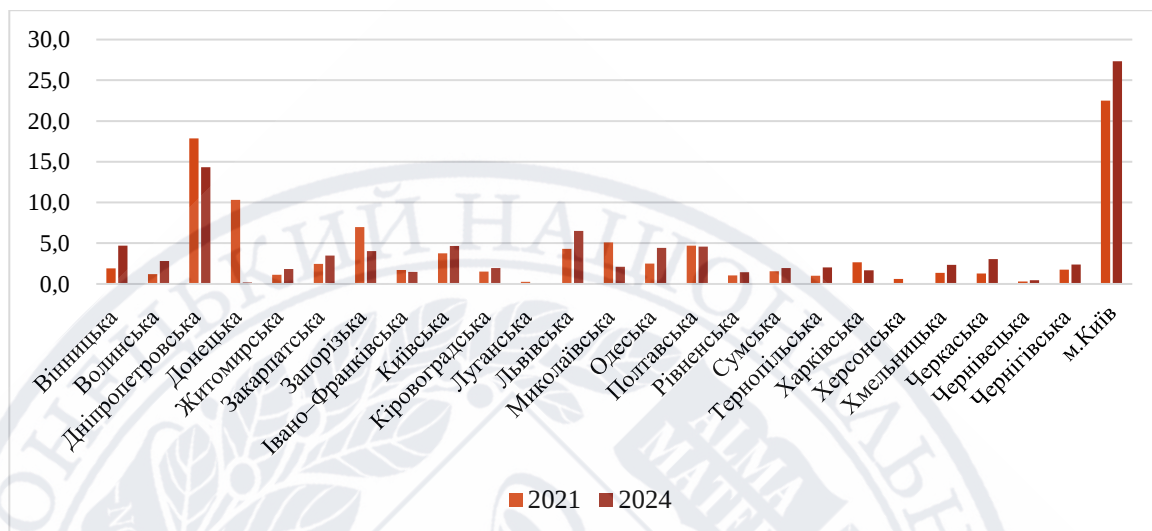

Рисунок 3.1 – Структура експорту товарів за регіонами України у 2021 р. і 2024 р., у % до загального обсягу

Джерело: складено автором на основі [47]

Найгірша ситуація традиційно фіксується у регіонах, частина територій яких перебуває під окупацією або у зоні активних бойових дій — Луганській (0%), Донецькій (0,2%) та Херсонській (0%) областях, де експортна діяльність фактично припинилася. У ряді областей зафіксовано позитивну динаміку. Так, Вінницька область збільшила частку експорту більш ніж удвічі — з 1,9% до 4,7%, Черкаська — з 1,3% до 3,1%, Волинська — з 1,2% до 2,8%, Тернопільська — з 1,0% до 2,0%, Хмельницька — з 1,3% до 2,3%, а Львівська — з 4,3% до 6,5%. Таке зростання пояснюється релокацією підприємств із небезпечних регіонів, переорієнтацією логістичних маршрутів на західні кордони, розвитком аграрного сектору, підвищенням ролі переробної промисловості.

Відповідно до оновленого трактування поняття експортного потенціалу, доцільно дослідити вплив війни та пов'язаних із нею процесів на виробничу сферу, транспортно-логістичну інфраструктуру, інституційне середовище та

ринкові умови діяльності українських експортерів. Систематизацію цих факторів проведено за допомогою методики PEST-аналізу (табл. 3.2).

Таблиця 3.2 – PEST-аналіз основних факторів, що впливають на розвиток експортного потенціалу України

Політичні чинники	Економічні чинники
- Повномасштабне військове вторгнення; - посилення міжнародної політичної підтримки України та активізація процесів євроінтеграції; - запровадження та розширення санкцій проти країни-агресора; - розвиток державних програм підтримки експортерів; - посилення глобальних екологічних вимог, що створюють додаткові виклики для конкурентоспроможності українських товарів із високим рівнем вуглецевих викидів	- Значні коливання валютного курсу; - макроекономічна нестабільність, зокрема падіння ВВП, висока інфляція, дефіцит державного бюджету та зростаючі потреби у фінансуванні відбудови країни; - критичний стан енергетичної системи; - руйнування основних транспортно-логістичних шляхів; - високий рівень безробіття серед населення
Соціальні чинники	Технологічні чинники
- Значний рівень міграції населення; - підвищена соціальна згуртованість та активний розвиток волонтерського руху; - трансформація споживчих уподобань населення; - зростання попиту на українські товари серед представників діаспори	- Знищення промислових та інфраструктурних об'єктів, що спричинило втрату технологічних і виробничих ресурсів; - зростання ролі цифровізації у сфері торгівлі та виробництва; - недостатнє фінансування науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, а також слабка взаємодія між наукою та бізнесом; - проблеми з адаптацією транспортної інфраструктури до міжнародних, зокрема європейських, стандартів

Джерело: складено автором на основі [48]

Безумовно, основним чинником впливу залишається повномасштабне вторгнення Росії, яке створило серйозні виклики для українських експортерів. У 2022 році значна частина підприємств була змушена припинити діяльність або залишилася на тимчасово окупованих територіях. Це негативно позначилося не лише на їхній роботі, а й на діяльності партнерів — багато компаній втратили постачальників сировини чи готової продукції, логістичні маршрути, інвесторів і ринки збуту. Водночас процеси євроінтеграції, міжнародна підтримка та

внутрішня адаптивність економіки відкривають нові можливості. Подальший розвиток експортного потенціалу в таких умовах визначається здатністю держави та бізнесу ефективно мобілізувати ресурси, проявляти гнучкість, впроваджувати заходи з підтримки конкурентоспроможності, активно шукати нові ринки та зміцнювати стійкість перед постійними викликами.

Отже, розвиток експортного потенціалу України зумовлений комплексом економічних, політичних, соціальних, правових, міжнародних та природно-географічних чинників. Для його розширення необхідно розробити та реалізувати стратегічні плани, спрямовані на підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності. Запропонований механізм формування експортного потенціалу передбачає здійснення системи заходів у таких ключових напрямках: нормативно-правовому – удосконалення законодавства та гармонізація його з нормами ЄС; інноваційному та науково-технологічному – стимулювання впровадження сучасних технологій і результатів наукових досліджень у виробництво; фінансово-економічному – створення сприятливих умов для інвестицій та кредитної підтримки експортерів; організаційному – підвищення ефективності інституцій, що відповідають за розвиток експорту. Від оперативності та результативності реалізації цих заходів залежить здатність української економіки швидко адаптуватися до нових умов господарювання, розширювати експортний потенціал і забезпечувати зростання національної економіки в цілому. Україні доцільно враховувати досвід країн, які успішно реалізували експортоорієнтовану модель розвитку – таких як Німеччина, Австрія, Данія, Південна Корея, Мексика, адаптувати ефективні підходи Литви чи Канади, що довели свою результативність у сучасних умовах.

3.2 Перспективи розвитку експортної політики України в умовах євроінтеграції

У 2022 році відносини між Києвом і Брюсселем вийшли на новий рівень – Україна отримала статус кандидата на вступ до Європейського Союзу. Ця подія

закріпила перспективи інтеграції до європейської спільноти, стала потужним стимулом для продовження реформ, надихнула як владу, так і громадян, а також подала позитивний сигнал європейським та світовим інвесторам. На сучасному етапі головними завданнями є адаптація національного законодавства до норм європейського права, поглиблення інтеграції українського бізнесу на ринки ЄС, практичне впровадження різних форматів «безвізу», подальша секторальна інтеграція та інші напрямки співпраці. Успішне просування України на шляху до ЄС залежить від реалізації ключових реформ, передбачених Угодою про асоціацію, а також від виконання рекомендацій Єврокомісії, необхідних для початку переговорів щодо членства. Євроінтеграційний процес України відбувається в умовах повномасштабної російської агресії. Війна, розв'язана агресором, з одного боку, продемонструвала рішучість українського народу відстоювати незалежність і європейський вибір, об'єднала націю та посилила громадську підтримку курсу на ЄС. З іншого боку, вона прискорила інтеграційні процеси між Україною та Євросоюзом, а також змусила Брюссель переглянути свої підходи та пріоритети у сфері безпеки.

Україна продовжує впроваджувати проєвропейські реформи, ухвалює ключові євроінтеграційні закони та зміцнює співпрацю з Брюсселем у різних сферах. Загалом спостерігається відчутний прогрес і вагомі досягнення на шляху до європейської інтеграції [48].

Ефективний розвиток, підтримка та стимулювання експорту товарів і послуг мають ґрунтуватися на реалізації узгодженої експортної політики як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях. Це дасть змогу комплексно вирішувати проблеми українських експортоорієнтованих підприємств. Для забезпечення дієвості таких механізмів необхідно враховувати специфіку кожного регіону та здійснювати глибокий аналіз ситуації на місцях. Удосконалення експортного потенціалу України потребує скоординованої співпраці органів державної влади, бізнесу та громадськості. Взаємодія цих суб'єктів має бути спрямована на розвиток зовнішньоекономічної діяльності, узгодження інвестиційних стратегій і створення ефективних національних,

міжрегіональних та регіональних інститутів, які забезпечуватимуть зростання конкурентоспроможності країни. У цьому контексті експортна політика України повинна максимально використовувати можливості, що надають глобалізаційні процеси, одночасно мінімізуючи ризики, які глобалізація створює для стабільності та сталого розвитку національної економіки [46].

Для забезпечення стабільного розвитку українського експорту в умовах нинішніх викликів необхідно враховувати реалії війни та вміти гнучко адаптуватися до змін у зовнішньому й внутрішньому середовищі. У цьому контексті можна визначити кілька ефективних стратегічних напрямів:

1. Диверсифікація ринків збуту. Зменшення залежності від окремих країн чи регіонів можливе завдяки активній співпраці з міжнародними організаціями, посольствами, бізнес-асоціаціями та торговими палатами. Навіть в умовах війни держава може стимулювати участь українських підприємств у міжнародних виставках, підтримувати створення торговельних місій та сприяти укладенню нових угод із країнами Азії, Африки та Латинської Америки. Це дозволить розширити присутність українського експорту на нових перспективних ринках;

2. Розвиток альтернативних транспортно-логістичних шляхів. Через блокаду морських портів важливим є створення стабільних сухопутних маршрутів. Поглиблення співпраці з країнами ЄС дозволить запровадити спрощені транзитні процедури через їхні території. Особливе значення має розвиток залізничних сполучень через Польщу, Румунію, країни Балтії;

3. Державна підтримка та стимулювання експортерів. В умовах війни важливим завданням уряду є розширення програм підтримки експортерів. До таких заходів можна віднести часткову компенсацію витрат на логістику, створення спеціалізованих «гарячих ліній» для оперативного вирішення митних і регуляторних питань, а також запровадження системи страхування експортних ризиків за підтримки міжнародних організацій. Це дозволить знизити навантаження на бізнес, сприятиме стабільності ЗЕД;

4. Поглиблення інтеграції з ЄС. Продовження гармонізації українського законодавства з нормами ЄС є важливою умовою для розширення доступу

українських підприємств на європейські ринки. Спрощення митних процедур, адаптація технічних стандартів, підвищення прозорості регуляторного середовища допоможуть українським компаніям ефективніше представляти свої товари та послуги в ЄС;

5. Розвиток інновацій та цифровізації. Держава може ініціювати створення цифрових платформ, які б спрощували процеси пошуку іноземних партнерів, укладення контрактів, відстеження логістичних маршрутів та контролю виконання експортних угод. Це сприятиме прозорості, зниженню витрат і підвищенню конкурентоспроможності українських експортерів;

6. Відновлення та модернізація інфраструктури. Одним із ключових напрямів має стати відбудова критичних інфраструктурних об'єктів, які забезпечують експортну діяльність — портів, залізничних вузлів, митних переходів та складів. Активне залучення міжнародної технічної допомоги, грантів і прямих інвестицій дозволить прискорити процес реконструкції та створити сучасну логістичну систему, адаптовану до європейських стандартів. Застосування цих стратегій у воєнних умовах можливе лише за умови тісної координації дій уряду, міжнародних партнерів і представників бізнесу [49];

Окрім уже згаданих напрямів розвитку українського експорту, доцільно виокремити низку більш конкретних стратегій, реалізація яких сприятиме зміцненню позицій України на світовому ринку:

1. Підтримка розвитку малого та середнього бізнесу, у т. ч. через програми міжнародної допомоги. Розширення доступу до кредитних і грантових ресурсів, запровадження тимчасових податкових пільг для експортерів та спрощення регуляторних процедур дозволять малим і середнім підприємствам утриматися на ринку, розвивати виробництво та збільшувати обсяги експорту;

2. Активне просування українських товарів на зовнішніх ринках, у т.ч. через створення сучасних цифрових платформ для популяризації українських товарів за кордоном — онлайн-виставок, електронних маркетплейсів, віртуальних торгових майданчиків. Це дозволить зменшити витрати на фізичну присутність компаній за кордоном, а посилення ролі торговельних представництв України в

ключових країнах-партнерах забезпечить підвищення впізнаваності національної продукції та сприятиме залученню партнерів;

3. Розвиток освітніх і тренінгових програм для експортерів. Особливу увагу слід приділяти створенню системи онлайн-освіти для підприємців, які працюють у сфері ЗЕД. Міжнародні організації вже готові підтримувати ініціативи через грантові та технічні програми. Це дозволить українським бізнесменам підвищувати професійний рівень, отримувати знання з міжнародного маркетингу, логістики, митного регулювання, цифрових технологій;

4. Удосконалення системи митного контролю. Для підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності необхідно продовжувати спрощення митних процедур шляхом запровадження електронного документообігу, автоматизації процесів перевірки вантажів та укладення спеціальних угод із країнами-партнерами. Вдалим прикладом є ініціатива «Шляхи солідарності» з ЄС, яка вже довела свою результативність у забезпеченні безперебійного експорту українських товарів під час війни. Розширення таких проєктів дозволить зменшити затримки на кордонах, оптимізувати логістичні маршрути, підвищити конкурентоспроможність українського експорту;

5. Активізація залучення іноземних інвестицій. Попри воєнні ризики, стратегічні галузі економіки, зокрема агропромисловий комплекс, ІТ-сфера та енергетика – залишаються перспективними для міжнародних інвесторів. Важливо забезпечити гарантії захисту інвестицій, прозорі умови ведення бізнесу та створити сприятливе інвестиційне середовище. Співпраця з міжнародними фінансовими установами, надання податкових стимулів і державних гарантій можуть стати дієвими інструментами для залучення капіталу [50].

Інструменти підтримки експорту України (рис. 3.2) відіграють вирішальну роль у розвитку ЗЕД, адже саме вони створюють необхідне підґрунтя для ефективної роботи експортерів та забезпечують формування сприятливого середовища для розширення їхньої діяльності на міжнародних ринках.

Стабільна та динамічна національна економіка України є основою формування потужного експортного потенціалу. Значні обсяги експорту

відкривають можливості для впровадження сучасних технологій, оновлення виробничих потужностей, що стимулює загальний економічний розвиток країни.

Рисунок 3.2 – Інструменти підтримки експорту України

Джерело: складено автором на основі [50]

Відтак, якщо Україна прагне зайняти гідне місце у сучасній системі міжнародної торгівлі, пріоритетним завданням має стати розвиток її експортного потенціалу. Це особливо актуально для нашої держави, яка відносно нещодавно розпочала активне формування власних позицій і галузевих ніш на світовому ринку експортерів.

Отже, перспективи розвитку експортної стратегії України в контексті євроінтеграції є надзвичайно важливими для зміцнення її економічного потенціалу. Спрощений доступ до ринків ЄС, гармонізація стандартів, стимулювання інноваційних галузей, модернізація інфраструктури та покращення інвестиційного клімату створюють широкі можливості для національного бізнесу. Водночас досягнення сталого успіху потребує послідовних реформ, спрямованих на формування конкурентоспроможного й стабільного експорту. Реалізація цих кроків сприятиме зміцненню позицій України на світовій арені та її повноцінній інтеграції до європейського економічного простору.

3.3 Основні напрями підвищення експортного потенціалу України у торговельно-економічних відносинах з країнами ЄС

Країни Європейського Союзу мають значну орієнтацію на імпорт товарів і послуг. За даними Світового банку, реальний обсяг імпорту ЄС (у постійних цінах 2015 р.) зріс у 1,5 рази з 2008 по 2023 р. Водночас частка імпорту у ВВП збільшилася з 40,2% до 49,0% за цей період, досягнувши 54,5% у 2022 р. (рис. 3.3). Для порівняння, середній світовий показник співвідношення імпорту до ВВП у 2023 р. становив лише 28,7%. Безсумнівно, висока імпортна орієнтованість країн ЄС частково пояснюється високим рівнем інтеграції між державами-членами в межах спільного ринку. У 2023 р. 56,2% імпорту ЄС припадало на внутрішньоблокову торгівлю, тобто обмін товарами між країнами-партнерами інтеграційного союзу. Імпорт ЄС із третіх країн у 2023 р. становив 3,0 трлн дол. США, з яких 1,94 трлн дол. США (64,67%) припадало на імпорт промислових товарів. Частка України в імпорті промислових товарів з третіх країн до ЄС у 2023 р. становила лише 0,45%. На тлі повномасштабної війни динаміка цього показника є негативною — у 2021 р. відповідна частка становила 0,82%. Поточна геополітична ситуація відкриває для України можливості збільшити свою присутність на європейському ринку, замінивши низку іноземних аналогів вітчизняною продукцією [55].

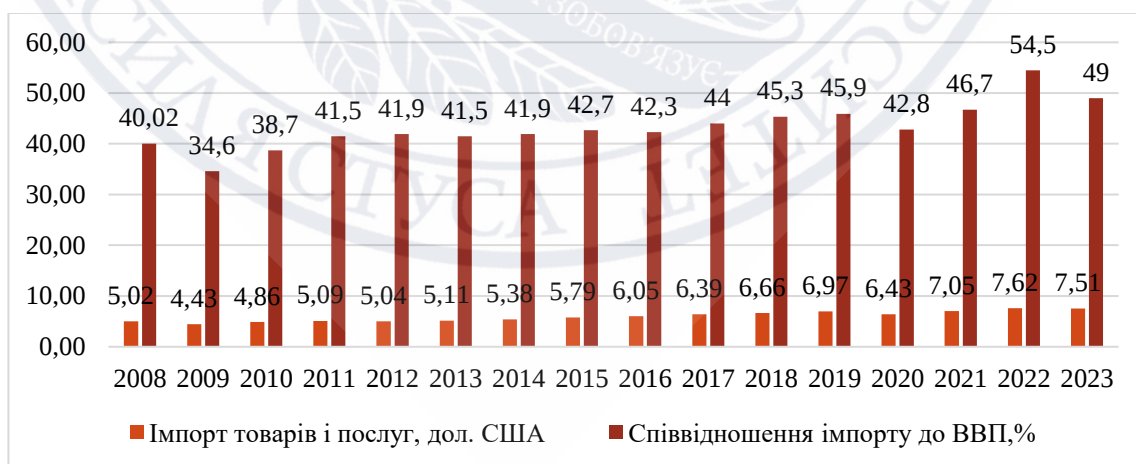

Рисунок 3.3 – Динаміка імпорту товарів і послуг та його співвідношення до ВВП у країнах ЄС 2008–2023 рр.

Джерело: складено автором на основі [22]

По-перше, ефективним способом розширення присутності українських виробників на ринках ЄС є заміщення продукції, яка раніше постачалася або досі постачається з країни-агресора. По-друге, для України перспективним є використання можливостей, що відкриваються завдяки політиці «відкритої стратегічної автономії» ЄС, яка набирає обертів на тлі загострення геоекономічних протиріч у світі та пов'язаних із цим ризиків порушення глобальних ланцюгів постачання. Європейська комісія визначає стратегічну автономію як «здатність Європейського Союзу самостійно ухвалювати рішення та формувати навколишній світ шляхом лідерства й участі, що відображають його стратегічні інтереси та цінності». Ця політика підкреслює необхідність зміцнення конкурентоспроможності та стійкості ЄС у глобальній торгівлі, захисту принципів сталості та справедливості у торговельно-економічних відносинах із третіми країнами, а також протидії їхнім недобросовісним конкурентним практикам на світовому ринку [56].

Реалізація ідей стратегічної автономії передбачає переорієнтацію міжнародних ланцюгів доданої вартості з одночасним зменшенням економічної залежності від геополітичних конкурентів та налагодженням тіснішої торговельної й інвестиційної співпраці з географічно ближчими сусідніми країнами, які поділяють спільні цінності та підходи до чесної торгівлі й конкуренції. Прикладами такої політики на сучасному етапі, зокрема, є:

Ніершоринг (Nearshoring) – це стратегія перенесення виробничих потужностей і бізнес-процесів до сусідніх країн, часто тих, що мають спільний кордон. Такий підхід дозволяє пришвидшити вихід на ринок, зменшити транспортне навантаження в міжнародних ланцюгах постачання та пов'язані з ним негативні наслідки (зокрема, викиди парникових газів від транспортування) і ризику для безпеки.

Френдшоринг (Friendshoring) – це переорієнтація ланцюгів постачання на країни, які вважаються політично та економічно дружніми, а також на держави з низьким ризиком порушення торговельно-економічних зв'язків. Такий підхід набуває особливої популярності внаслідок пандемії COVID-19, запровадження

санкцій проти російської федерації та зростання напруженості у відносинах між західними країнами та Китаєм [49].

Завдяки своєму географічному розташуванню та активній євроінтеграції як країни-кандидата на вступ до ЄС, Україна є одним із найочевидніших і природних партнерів Європейського Союзу у впровадженні курсу відкритої стратегічної автономії. Незважаючи на всі руйнівні процеси та кризові явища вітчизняної економіки, виробничий та експортний потенціал України зберігає достатні ресурси та можливості для задоволення попиту країн ЄС на імпорتنу продукцію за широким спектром товарних груп у різних секторах економіки. Це стосується як продукції, яка вже активно постачається на європейський ринок, нових напрямів диверсифікації українського експорту до ЄС. Виявленню секторів і кількісній оцінці перспектив активізації торговельно-економічних відносин між країнами сприяють сучасні методології економічного аналізу та моделювання міжнародної торгівлі, зокрема методологія оцінки експортного потенціалу Міжнародного торговельного центру (ІТС), практичне застосування концепції продуктового простору, індексу економічної складності продукції [57].

Країни ЄС та Європейської асоціації вільної торгівлі (EFTA) займають провідне місце серед усіх регіонів світу за невикористаним потенціалом українського експорту. Загальний експортний потенціал України у торгівлі з цими країнами оцінюється у 26,0 млрд дол. США, тоді як невикористаний потенціал досягає 11,0 млрд дол. США. Країни ЄС та EFTA становлять 38,2% невикористаного експортного потенціалу України, використання якого може збільшити обсяги внутрішнього експорту товарів до цих країн на 42,3% [48].

Слід зазначити, що Інтерактивна карта експортного потенціалу ІТС відображає результати, отримані шляхом аналізу середнього арифметичного показників експорту за попередні п'ять років. Середнє значення вартості експорту товарів з України до ЄС у 2019–2023 роках становить 23,2 млрд дол. США. Воно відхиляється від відповідних обсягів експорту у 2023 р. менш ніж на 1,0%, що забезпечує актуальність і високу точність наведених оцінок.

Якщо розглядати безпосередньо 27 держав-членів ЄС, загальний експортний потенціал України у торгівлі з ними оцінюється у 24,5 млрд дол. США, а невикористаний потенціал – у 10,0 млрд дол. США. З географічної точки зору, найбільші обсяги невикористаного експортного потенціалу України зафіксовані у торгівлі з Німеччиною (1,5 млрд дол. США), Польщею (1,2 млрд дол. США), Італією (1,0 млрд дол. США), Нідерландами (0,9 млрд дол. США), Угорщиною (0,7 млрд дол. США), Іспанією (0,68 млрд дол. США), а також Францією та Бельгією з невикористаним потенціалом відповідно 515 млн дол. США та 476 млн дол. США (рис. 3.4) [58].

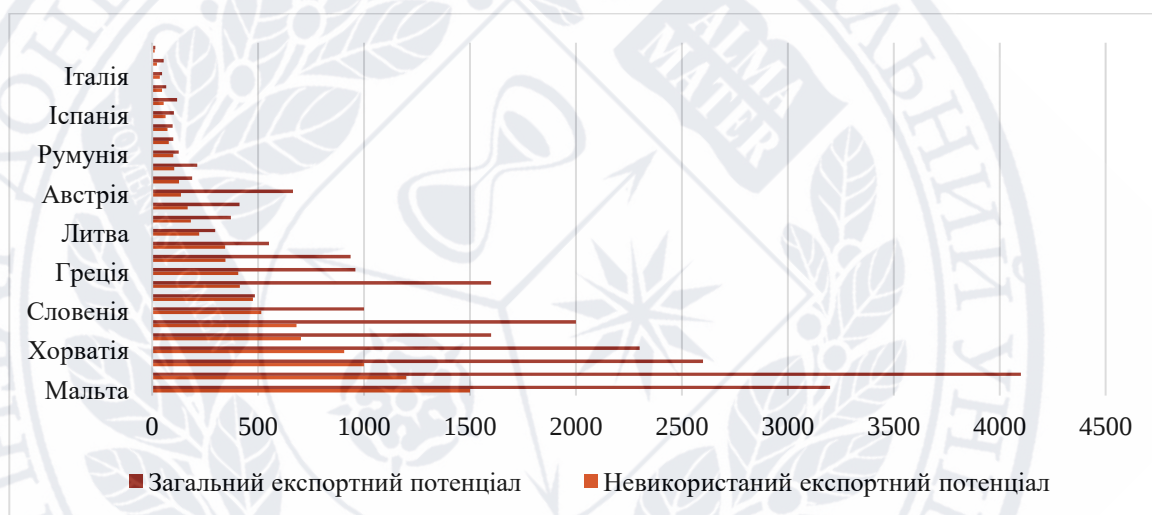

Рисунок 3.4 – Експортний потенціал української продукції на ринках країн ЄС, 2024 р., млн дол. США

Джерело: складено автором на основі [52]

У торгівлі з Німеччиною він зосереджений передусім у таких товарних групах, як ріпак і насіння соняшнику, залізна рудна сировина, електричні водонагрівачі, пшениця та кукурудза; з Польщею та Угорщиною – на різних виробках із чорних металів і напівфабрикатах; з Італією та Нідерландами – на зернових та соняшниковому шроті; тоді як з Францією та Бельгією – на виробках із чорних металів та комплектах проводки для моторних транспортних засобів. Структура експорту ЄС значно більше відповідає структурі імпорту України, ніж навпаки (рис. 3.5). Це свідчить про те, що в Україні попит на продукцію, у якій

спеціалізуються європейські виробники, вищий, ніж попит європейських контрагентів на продукцію, яку українська сторона постачає на міжнародні ринки. Більше того, якщо індекс комплементарності експорту ЄС до українського імпорту, незважаючи на незначні коливання, залишається майже незмінним (у 2023 р. він становив 68,3 порівняно з 66,6 у 2008 р.), то зворотний показник має стійку тенденцію до зниження (з 40,0 до 27,9 у 2008–2023 рр.) [59].

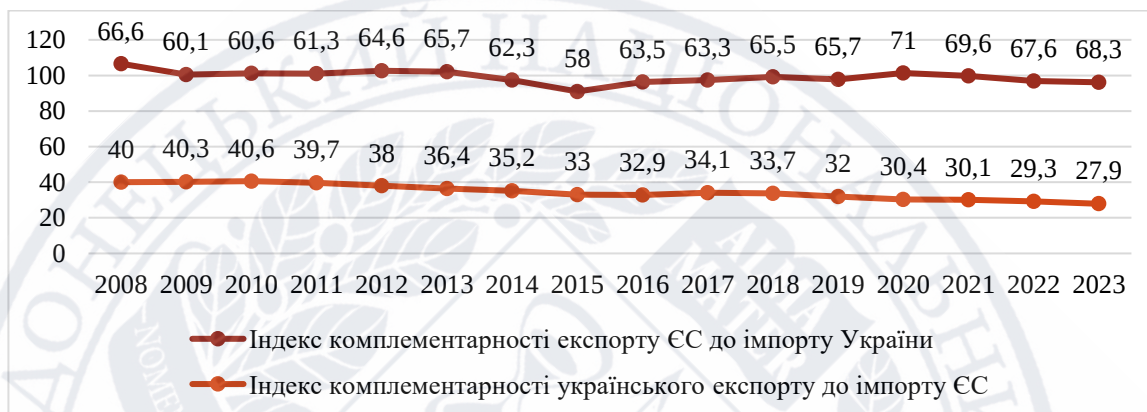

Рисунок 3.5 – Індеси комплементарності у двосторонній торгівлі товарами між Україною та ЄС, 2008–2023 рр.

Джерело: складено автором на основі [53]

Це означає, що структура українського експорту деформується у бік переважання тих товарних груп, які не складають значної частки імпорту ЄС, а отже, попит на них є досить обмеженим. Порівняння структур експорту України та імпорту ЄС вказує, що до таких груп товарів належать сільськогосподарська сировина, зернові культури, залишки та відходи харчової промисловості, залізна руда, чавун та напівфабрикати з вуглецевої сталі.

Потенційні напрямки диверсифікації українського експорту до ЄС у коротко- та середньостроковій перспективі визначено наступними:

- деякі вироби машинобудування (машини для збору та обмолоту сільськогосподарських культур, обладнання для переробки молока, причепи та напівпричепи для транспортних засобів, холодильне та морозильне обладнання, котли центрального опалення);

- електротехнічне обладнання (зокрема для забезпечення безпеки, контролю та регулювання дорожнього руху, а також комплектуючі для електродвигунів і генераторів);

- скловолокно, різноманітні вироби з вулканізованої гуми, пластикові сантехнічні вироби;

- дерев'яні шпали, цементні та бетонні вироби;

- печі, плити та інші подібні вироби з чорних металів;

- добрива.

Варто зазначити, що щодо металургійної продукції найбільші перспективи диверсифікації внутрішнього експорту до ЄС спостерігаються у сфері «зеленої» металургії, яка відповідає строгим європейським стандартам щодо зниження викидів CO₂ та інших екологічних вимог завдяки використанню електросталеплавильних технологій у виробництві сталі, на відміну від традиційних мартенівських та киснево-конвертерних технологій. Що стосується добрив, Україна також має унікальну можливість диверсифікувати експорт через відновлення та одночасне будівництво нового хімічного виробництва «зелених добрив» на основі «зеленої» аміаку та «зеленого» водню [60].

Разом із цим було визначено низку товарних груп, які також мають високий інноваційний потенціал для української економіки, але розташовані на значній відстані від практичного розвитку. Стартова позиція України щодо технологій, ноу-хау та людських ресурсів є не вигідною для швидкого розвитку таких галузей. Структурні зміни в цих сферах потребують значних інвестицій і можливі радше у довгостроковій перспективі.

Серед таких продуктів доцільно виділити:

- навантажувально-розвантажувальне обладнання (HS 8427);

- елеватори (8428);

- підшипники (8482);

- обладнання для виробництва литих металевих виробів (8480);

- вантажні залізничні вагони (8604) та транспортні засоби для їх ремонту і обслуговування (8606);

- верстати для обробки деревини, пластмас та подібних твердих матеріалів (8465) [53].

Отже, поглиблення співпраці з ЄС відкриває для України широкі можливості щодо розширення доступу на європейські ринки, модернізації виробництва, впровадження високих стандартів. Успішна імплементація положень Угоди про асоціацію, ЗВТ сприятиме підвищенню конкурентоспроможності українських товарів, особливо у високотехнологічних галузях, диверсифікації експорту, зменшення сировинної залежності.

Подальший розвиток логістичної інфраструктури, цифровізація зовнішньоекономічних процесів і гармонізація регуляторної бази з нормами ЄС створять додаткові можливості для зміцнення позицій українських експортерів на європейському ринку. Важливою умовою є також державна підтримка бізнесу — розвиток експортного кредитування, страхування ризиків, просування українських товарів за кордоном та залучення інвестицій. У довгостроковій перспективі ефективна експортна політика в умовах євроінтеграції стане одним із ключових драйверів економічного зростання, сприятиме структурній трансформації економіки та інтеграції України у спільний європейський економічний простір.

Висновки до розділу 3

Аналіз динаміки та структури українського експорту до країн Європейського Союзу свідчить про значний, хоча й частково нереалізований потенціал розвитку двосторонньої торгівлі. Попри військові та економічні виклики, Україна зберігає достатні ресурси для розширення своєї присутності на європейських ринках завдяки диверсифікації експорту, підвищенню рівня технологічності виробництва та активнішому використанню інструментів міжнародного економічного аналізу.

Згідно з методологією оцінки експортного потенціалу Міжнародного торгового центру (ІТС), загальний експортний потенціал України у торгівлі з ЄС

та країнами Європейської асоціації вільної торгівлі (EFTA) становить близько 26 млрд дол. США, з яких понад 11 млрд дол. залишається невикористаними. Це свідчить про можливість збільшення обсягів експорту до ЄС на понад 40% за умови ефективного усунення торговельних бар'єрів, зниження логістичних витрат і посилення виробничої кооперації. Основні напрями невикористаного потенціалу зосереджені у торгівлі з найбільшими економіками ЄС – Німеччиною, Польщею, Італією, Нідерландами, Іспанією, Францією та Бельгією. Переважають продукція металургійного комплексу (залізна руда, напівфабрикати з вуглецевої сталі, феросплави, чавун) та аграрний сектор (кукурудза, пшениця, насіння соняшнику, ріпак, олія та макуха). Однак така структура вказує на ризик збереження сировинної моделі експорту, що обмежує конкурентоспроможність української економіки у довгостроковій перспективі.

Подальша лібералізація торгівлі з ЄС без активної промислової політики може призвести до посилення залежності від експорту сировини та напівфабрикатів. Індекси комплементарності між Україною та ЄС підтверджують цей тренд: структура експорту ЄС більшою мірою відповідає структурі українського імпорту, ніж навпаки. Це означає, що Україна здебільшого імпортує високотехнологічну продукцію, тоді як експортує товари з низьким рівнем доданої вартості.

Разом з тим, нові можливості для розвитку українського експорту відкриваються у галузях машинобудування, виробництва електротехнічного обладнання, хімічної промисловості та деревообробки. Перспективними напрямами є «зелена» металургія та виробництво екологічно чистих добрив на основі «зеленого» аміаку та водню. Також зростає потенціал у виробництві машин для аграрного сектору, холодильного та морозильного обладнання, напівпричепів, цементних і пластикових виробів.

Отже, розвиток торговельно-експортного потенціалу України у відносинах з ЄС має ґрунтуватися на поєднанні короткострокового використання наявних можливостей та довгострокової стратегії структурної модернізації економіки.

ВИСНОВКИ

Експортний потенціал України є важливим показником конкурентоспроможності країни на світових ринках, відображає її здатність ефективно використовувати наявні ресурси та виробляти товари й послуги для зовнішньої торгівлі. Аналіз наукової літератури та законодавчих актів свідчить про те, що наразі відсутня усталена методика кількісної оцінки експортного потенціалу України. Найчастіше його оцінюють через передбачення обсягів експорту за товарною чи географічною структурою, що пояснюється складністю встановлення прямого зв'язку між потенціалом та ринковою позицією країни. Сучасні підходи до визначення експортного потенціалу базуються на двох основних концепціях: процесному та ресурсному. Процесний підхід трактує потенціал як можливість актуалізації ресурсів та реалізації запланованих результатів, тоді як ресурсний підхід розглядає потенціал як сукупність наявних ресурсів, необхідних для здійснення якісних перетворень. Ці підходи доповнюють один одного та дозволяють комплексно оцінювати експортні можливості країни, галузей, регіонів і окремих підприємств.

З точки зору розвитку зовнішньоекономічної діяльності, важливе значення має створення сприятливих умов для виходу на міжнародні ринки. До них належать механізми підтримки галузей у сфері експорту, торгова політика держави та міжнародні домовленості. Значним кроком у цьому напрямі стало укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, що передбачала створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі, яка забезпечує зниження тарифних бар'єрів, гармонізацію регуляторних норм, лібералізацію торгівлі товарами та послугами, спрощення руху капіталу та робочої сили, а також доступ українських підприємств до внутрішнього ринку ЄС. Імплементация положень Угоди про асоціацію дозволила Україні отримати доступ до автономного режиму торгових преференцій, що передбачає скасування ввізних мит для більш ніж 90% промислових та сільськогосподарських товарів. Крім того, українська сторона активно інтегрувалася до програм ЄС, таких як COSME, та виконала вимоги

щодо преференційних правил походження товарів, що забезпечує використання ефекту діагональної кумуляції у зовнішньоекономічній діяльності.

З одного боку, створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі та інтеграція до європейського ринку сприяє економічному зростанню, підвищенню стандартів продукції та захисту прав споживачів. З іншого боку, це створює конкуренцію для вітчизняного бізнесу, що потребує адаптації до нових умов ведення господарської діяльності. Успішне використання потенціалу ЗВТ вимагає координації державної політики, підтримки підприємництва, розвитку інновацій та активного залучення українських компаній до міжнародних програм і ринків.

Аналіз експортного потенціалу України та особливостей його реалізації у торговельно-економічних відносинах із країнами Європейського Союзу показує, що українська економіка має значні ресурси для розширення зовнішньоекономічної діяльності та нарощування експорту високотехнологічної та продукції з високою доданою вартістю. Незважаючи на виклики, пов'язані із глобальною конкуренцією та внутрішніми економічними трансформаціями, структура українського експорту демонструє потенціал для задоволення попиту європейських ринків у різних товарних групах.

Дослідження показало, що найбільш перспективними для експорту до ЄС є товари аграрного сектору, металургії, машинобудування, хімічної та деревообробної промисловості. Значна частина невикористаного потенціалу зосереджена у виробництві продукції з високою доданою вартістю, що відповідає сучасним вимогам європейських ринків і дозволяє формувати конкурентні переваги українських виробників. При цьому особливої уваги потребує розвиток «зеленої» металургії, екологічного виробництва добрив, високотехнологічного машинобудування та інноваційних продуктів, що здатні забезпечити довгострокову конкурентоспроможність.

Використання методик оцінки експортного потенціалу, зокрема індексу економічної складності та карти експортного потенціалу ІТС, дозволяє виявити невикористані можливості для збільшення поставок українських товарів на

європейські ринки та визначити пріоритетні товарні групи для диверсифікації експорту. Географічно найбільші перспективи зростання експорту зосереджені у взаємодії з Німеччиною, Польщею, Італією, Нідерландами, Францією та Бельгією, що обумовлено високим попитом на продукцію українського аграрного, металургійного та машинобудівного секторів.

Дослідження також підтвердило, що ефективна реалізація експортного потенціалу України потребує комплексного підходу: поєднання розвитку внутрішньої інфраструктури, підвищення якості та технологічної складності продукції, а також активного використання положень Угоди про асоціацію та Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі з ЄС. Гармонізація законодавства, усунення нетарифних бар'єрів та створення умов для інтеграції українських підприємств у європейські виробничо-логістичні ланцюги забезпечують основу для сталого зростання експорту та зміцнення торговельно-економічних зв'язків.

Динаміки та структури українського експорту до країн Європейського Союзу свідчить про значний, хоча й частково нереалізований потенціал розвитку двосторонньої торгівлі. Попри воєнні та економічні виклики, Україна зберігає достатні ресурси для розширення своєї присутності на європейських ринках завдяки диверсифікації експорту, підвищенню рівня технологічності виробництва та активнішому використанню інструментів міжнародного економічного аналізу.

Згідно з методологією оцінки експортного потенціалу Міжнародного торгового центру (ІТС), загальний експортний потенціал України у торгівлі з ЄС та країнами Європейської асоціації вільної торгівлі (ЕФТА) становить близько 26 млрд дол. США, з яких понад 11 млрд дол. залишається невикористаними. Це свідчить про можливість збільшення обсягів експорту до ЄС на понад 40% за умови ефективного усунення торговельних бар'єрів, зниження логістичних витрат і посилення виробничої кооперації.

Основні напрями невикористаного потенціалу зосереджені у торгівлі з найбільшими економіками ЄС – Німеччиною, Польщею, Італією, Нідерландами,

Іспанією, Францією та Бельгією. Переважають продукція металургійного комплексу (залізна руда, напівфабрикати з вуглецевої сталі, феросплави, чавун) та аграрний сектор (кукурудза, пшениця, насіння соняшнику, ріпак, олія та макуха). Однак така структура вказує на ризик збереження сировинної моделі експорту, що обмежує конкурентоспроможність української економіки у довгостроковій перспективі.

Подальша лібералізація торгівлі з ЄС без активної промислової політики може призвести до посилення залежності від експорту сировини та напівфабрикатів. Індекси комплементарності між Україною та ЄС підтверджують цей тренд: структура експорту ЄС більшою мірою відповідає структурі українського імпорту, ніж навпаки. Це означає, що Україна здебільшого імпортує високотехнологічну продукцію, тоді як експортує товари з низьким рівнем доданої вартості.

Разом з тим, нові можливості для розвитку українського експорту відкриваються у галузях машинобудування, виробництва електротехнічного обладнання, хімічної промисловості та деревообробки. Перспективними напрямками є «зелена» металургія та виробництво екологічно чистих добрив на основі «зеленого» аміаку та водню, що відповідає сучасним європейським стандартам декарбонізації. Також зростає потенціал у виробництві машин для аграрного сектору, холодильного та морозильного обладнання, напівпричепів, цементних і пластикових виробів.

Отже, розвиток торговельно-експортного потенціалу України у відносинах з ЄС має ґрунтуватися на поєднанні короткострокового використання наявних можливостей та довгострокової стратегії структурної модернізації економіки. Пріоритетами мають стати: підтримка інноваційних галузей, стимулювання переробних виробництв, підвищення енергоефективності та активна інтеграція до європейських виробничих ланцюгів. Реалізація цих заходів дозволить не лише наростити експорт, але й забезпечити сталий економічний розвиток та зміцнення позицій України у системі міжнародної торгівлі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабан Т. О. Сутність поняття «експортний потенціал» у економічній науці. URL: http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znptdau/2012_2_2/18-2-01.pdf (дата звернення: 03.09.2025).
2. Батаренко А. О. Проблеми та перспективи європейської інтеграції України. *Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ*. 2014. №1. С. 34–37.
3. Бестужева С. В. Концептуальні підходи до визначення сутності експортного потенціалу. *Світове господарство і міжнародні економічні відносини*. 2017. Вип. 8. С. 22-28.
4. Бондар Ю. А., Легінькова Н. І., Фабрика І. В. Експортний потенціал підприємства: сутність, принципи формування та умови максимізації. *Вісник післядипломної освіти*. Серія Соціальні та поведінкові науки. 2021. Вип. 16(45). URL: <http://umo.edu.ua>, [https://doi.org/10.32405/2522-9931-2021-16\(45\)](https://doi.org/10.32405/2522-9931-2021-16(45)) (дата звернення: 19.08.2025).
5. Петулицький М. Концептуальні підходи до формування зовнішньоторговельної політики в умовах глобалізації. *Академічні візії*. 2024. Вип. 37. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14184672> (дата звернення: 16.08.2025).
6. Telnova, H., Kolodiziev, O., Petchenko, M. (2023) Foreign trade policy and its impact on economic growth. Financial and credit activity: *Problems of theory and practice*. Volume 4 (51). URL: <https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/f0f6c55f-d570-495e-a381-defabdae53ea/content> (Last accessed: 16.09.2025).
7. Власенко І., Коцєруба Н., Солоненко А. Стан та перспективи зовнішньоторговельної діяльності України в умовах війни. *Економіка і організація управління*, № 4(56). 2025. С. 4–11.

8. Васильєв О. Розвиток експортного потенціалу як складова модернізації зовнішньоекономічної діяльності. *Зовнішні справи*. 2013. №4. С. 36-39.
9. Васуренко В. А. Сучасні підходи до дефініції «зовнішньоекономічна діяльність». URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4902> (дата звернення: 06.09.2025).
10. Pilko, A., Khorobchuk, O., Dederchuk, O. (2022) Theoretical basis of formation of the region's export potential. *Економічний вісник НТУУ*. N 23. URL: <https://ev.fmm.kpi.ua/article/view/264624/260800> (дата звернення: 15.08.2025).
11. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2023, № 58, ст.180. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index> (дата звернення: 15.09.2025).
12. Дунська А. Р., Харченко І. А. Науково-методичні підходи до оцінювання експортного потенціалу підприємства. «Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи»: Збірник тез II Міжнародної науково-практичної конференції, 2021. С. 162–163.
13. Мельник Т. Д. Експортний потенціал України: методологія оцінки та аналіз. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua> (дата звернення: 13.09.2025).
14. Запісоцький І. В. Методичні підходи до оцінювання експортного потенціалу. *Академічні візії*. 2024. Вип. 35. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13822468> (дата звернення: 19.08.2025).
15. Дахно І. Регулювання зовнішньоекономічної діяльності : навч. посіб. К.: ЦУЛ. 2009. 472 с.
16. Звіт про виконання Угоди про асоціацію Україна – ЄС. 2021. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/opryliudneno-shchorichnyi-zvit-pro-vykonannia-uhody-pro-asotsiatsiiu-ukraina-ies> (дата звернення: 19.09.2025).
17. Мельник М. І., Синюра-Ростун Н. Р. Механізми підтримки та нарощування експортного потенціалу України. *Регіональна економіка*. 2023. № 2. С. 104–116.
18. Представництво України при Європейському Союзі. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/torgovelnno-ekonomichne-spivrobitnictvo->

ukrayina-yes/pokazniki-torgovelfno-ekonomichnogo spivrobitnictva-ukrayina-yes
(дата звернення: 09.08.2025).

19. Євтушенко В. А., Рахиан М. С. Зовнішньоекономічна діяльність України з країнами ЄС. *Світове господарство і Міжнародні економічні відносини*. 2020. Вип. 47. С. 42-43.

20. Огляд програм Європейського Союзу, доступних для заявників з України. 2024. URL: <https://eef.org.ua/wp-content/uploads/2024/03/Posibnyk-Oglyad-program-YES-dostupnyh-dlya-zayavnykiv-z-Ukrai-ny.pdf> (дата звернення: 07.08.2025).

21. Ukraine 2023 Report. European Commission. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_699%20Ukraine%20report.pdf (Last accessed: 16.09.2025).

22. The World Bank. URL: <https://www.worldbank.org/en/home> (дата звернення: 15.07.2025).

23. Trade in services for development. Fostering sustainable growth and economic diversification. A World Bank and WTO co-publication, 2023. World Trade Organization. World Bank Group. URL: (Last accessed: 16.09.2025).

24. UNCTADSTAD. URL: <https://unctadstat.unctad.org/datacentre/> (Last accessed: 16.09.2025).

25. Іщук С. О., Созанський Л. Й. Український товарний експорт: виклики в умовах війни та повоєнного відновлення. *Регіональна економіка*, № 1(111). С. 81–94. URL: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2024-1-8> (дата звернення: 16.08.2025).

26. Trade and Economic Security. EU trade relationships by country/region. URL: https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/ukraine_en (Last accessed: 16.09.2025).

27. Національний інститут стратегічних досліджень. Зовнішня торгівля України товарами: підсумки 2024 року. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/zovnishnya-torhivlya-ukrayiny-tovaramy-pidsumky-2024-roku> (дата звернення: 09.08.2025).

28. European Commission.Export prices (DG ESTAT, DG JRC, DG AGRI, DG TAXUD), European Central Bank, IGC, MATIF, France Agrimer.
29. Ус І. Центр зовнішньополітичних досліджень НІСД. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2025-01/az_zovnishnya-torgivlya-ukrainy_290125_0.pdf (дата звернення: 15.06.2025).
30. UKRAINE WORLD. Being an Export-Oriented Nation in Times of War: Ukraine as a Unique Case, 2023. URL: <https://www.ukraineworld.org/en/articles/analysis/being-export-oriented-nation> (дата звернення: 04.09.2025).
31. Fang, Y. et al. (2022). The Russia-Ukraine conflict and volatility risk of commodity markets. Finance Res. Lett (Last accessed: 16.09.2025).
32. Іванов С. В., Ляшенко В. І., Осадча Н. В. Стратегічні напрями формування експортної стратегії України в умовах відновлення економіки. *Економічний вісник Донбасу*. 2022. № 1(67). С. 16–27.
33. Іщук С. О., Созанський Л. Й. Український товарний експорт: виклики в умовах війни та повоєнного відновлення. *Регіональна економіка*, 2024. № 1(111). С. 81–94.
34. Radziyevska, S. (2023) Ukraine–EU Trade in Services under the Deep and Comprehensive Free Trade Agreement. № 7. URL: <file:///C:/Users/%D0%A2%D0%B0%D0%BD%D1%8F/Downloads/84-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-79-1-10-20231004.pdf> (дата звернення: 16.10.2025).
35. Structure of foreign trade by types services in 2023. URL: <https://skilky-skilky.info/wp-content/uploads/2024/09/Struktura-zovnishnoi-torhivli-posluhamy-zavvydamy-u-2021-2023-rokakh.pdf> (дата звернення: 19.10.2025).
36. Нечипорук А., Котова М., Кочубей Д. Експорт України в умовах воєнного стану. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2023. № 25. С. 18–32.
37. Мінфін. Іноземні інвестиції. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/> (дата звернення: 19.09.2025).

38. Шиманська К. В., Бондарчук В. В. Ефект Угоди про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС на вітчизняний імпорту та експорт. *Економіка, управління та адміністрування*. 2021. № 2 (96). С. 25-30.
39. World Openness Report 2023. URL: http://en.iwep.org.cn/publications/publications_books/202402/W020240220402891126830.pdf (дата звернення: 16.09.2025).
40. European policy centre. EU-Ukraine trade: From emergency measures to a renewed trade agreement. URL: <https://www.epc.eu/publication/eu-ukraine-trade-from-emergency-measures-to-a-renewed-trade-agreement/> (дата звернення: 19.08.2025).
41. Baireneni, N., Cheela, S., Jamuna, R. (2022) Export potential of agricultural commodities of Telangana. *The Pharma Innovation Journal*. 11(4). Р. 694–699.
42. Власенко Л. В. Комбінований індекс схожості експорту на прикладі аналізу зовнішньоторговельних зв'язків України. *Ефективна економіка*. 2024. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10162> (дата звернення: 16.08.2025).
43. Пілько А. Д., Лесів І. Б. Моделювання процесу оцінювання та аналізу експортного потенціалу регіону. *Бізнес Інформ*. 2020. № 1 (43). С. 325–333.
44. Артамонова Г. Зовнішня торгівля України ЄС: можливості та виклики. *Журнал європейської економіки*. 2019. № 3. С. 4–13.
45. Соколовська О. М. Проблеми зовнішньої торгівлі України та її регіонів у контексті світової кризи. *Вісник економічної науки України*. 2020. №1. С. 97-102.
46. Полякова О. Ю. (2024). Виклики, загрози та ризики у контексті резильєнтності економіки. *Проблеми економіки*. 2024. №3. С. 126–134.
47. Державна служба статистики України. Регіональні обсяги зовнішньої торгівлі товарами. URL: <https://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 26.08.2025).

48. Мережко В. М. Розвиток експортного потенціалу України в умовах геополітичних викликів. *Бізнес Інформ*. 2025. № 4. URL: <https://oaji.net/articles/2023/727-1751372884.pdf> (дата звернення: 18.09.2025).

49. Костик Є., Чекаловська Г. Структурна трансформація економіки України в умовах глобалізації. *Економіка та суспільство*. 2024. № 68. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4857/4797> (дата звернення: 19.11.2025).

50. Терес Ю. Залучення іноземних інвестицій для розвитку економіки України: виклики воєнного часу та післявоєнні перспективи. *Економіка та суспільство*. 2023. № 51. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-51> (дата звернення: 20.10.2025).

51. Станасюк Н., Паліса А. Тенденції та перспективи українського експорту. *Економіка та суспільство*. 2024. № 69. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-69-42> (дата звернення: 19.08.2024).

52. Global goods trade on track for gradual recovery despite lingering downside risks. 2024. October 10. URL: https://www.wto.org/english/news_e/news24_e/stat_10oct24_e.htm (Last accessed: 16.09.2025).

53. UNCTAD. International trade in goods and services. Merchandise trade matrix, annual (analytical). URL: <https://unctadstat.unctad.org/datacentre/reportInfo/US.TradeMatrix> (Last accessed: 16.09.2025).

54. Strategic Guidelines for Deepening Trade and Economic Relations between Ukraine and European Union Countries. Negotiating position of the Ukrainian business. URL: https://fru.ua/images/doc/2025/UA-EU_en_web.pdf (Last accessed: 16.09.2025).

55. Управління експортним потенціалом України: монографія / А. А. Мазаракі, В. В. Юхименко, О. П. Гребельник та ін. За заг. ред. А. А. Мазаракі. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2007. 210 с.

56. Artamonova, H. Ukraine's foreign trade with the EU: opportunities and challenges. URL: <https://jeej.wunu.edu.ua/index.php/enjee/article/view/1392/1383> (Last accessed: 16.09.2025).

57. Pasichnyk, Y. Export of agricultural and food products of Ukraine: concept of prospects. URL: <https://jeej.wunu.edu.ua/index.php/enjee/article/view/1440/1437> (Last accessed: 16.09.2025).

58. Matyushenko, I. Determinants of high-tech exports in the EU and Ukraine in the context of innovation, industrial and entrepreneurship policy. URL: <https://journals.uran.ua/tarp/article/view/340796/329475> (Last accessed: 15.08.2025).

59. Lyzun, M. (2024) Transformation of trade flows between the EU and Ukraine in the conditions of increasing security risks. Vol. 23. № 2 (89). URL: <https://jeej.wunu.edu.ua/index.php/enjee/article/view/1771/1732> (Last accessed: 16.09.2025).

60. European Commission. EU trade relations with Ukraine. URL: https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/ukraine_en?utm_source=chatgpt.com (Last accessed: 03.08.2025).

61. Агаманчук З. А., Романець Т. П. Експортний потенціал України та особливості його реалізації у торговельно-економічних відносинах з країнами ЄС. *SWorld Journal*. 2025. (подано до друку).